

Reveil Liberaal Reveil Liberaal Reveil
beraal Reveil Liberaal Reveil Liberaal
veil Liberaal Reveil Liberaal Reveil
eraal Reveil Liberaal Reveil Liberaal

Nederlands belang vergt andere uitkomst EU Conventie

veil Liberaal Reveil Liberaal Reveil Li
aal Reveil Liberaal Reveil Liberaal Re

Kenniseconomie

il Liberaal Reveil Liberaal Reveil Libe
raal Reveil Liberaal Reveil Liberaal R

Reorganisatie van het politiebestedel

Liberaal Reveil Liberaal Reveil Liber
Reveil Liberaal Reveil Liberaal Reveil

INHOUDSOPGAVE

Column

Bizarre analyse van Dahrendorf

Hans Labohm

125

Kortom

Het sociale gezicht van het liberalisme: geen solidariteit maar compassie

Bram Buunk

De VVD moet het Europese landbouwakkoord verwerpen

Edwin van de Haar

Odysseus en de vrijhandel

Olaf Merk

127 - 130

Nederland kenniseconomie: een politiek-economische kritiek

W.L.J. Knoester-Doeve

131

Naar een Europese Grondwet: het Nederlands belang vergt een meer fundamentele aanpak

Sammy van Tuyll

138

De VVD en de politiewet 1993

Geertjaap Buth

146

Conservatieve veren: de VVD en de toekomst van het Nederlandse partijenlandschap

Ries Rowaan

152

Doen wij nog wat aan de woningnood?

Pol de Beer

158

Tussen vrijheid en verantwoordelijkheid
Bespreking van Bart Jan Spruyt, Lof van het conservatisme

Jerker Spits

161

LIBERAAL REVEIL IS EEN UITGAVE VAN DE
PROF.MR. B.M. TELDERSSTICHTING

KERNREDACTIE

prof.dr. U. Rosenthal (voorzitter)

drs. M. Andriessen (eindredacteur)

E.R.M. Balemans

mw. prof.dr. H.M. Dupuis

drs. H.H.J. Labohm

drs. P.G.C. van Schie

mr.drs. S.E. van Tuyll van Serooskerken

ALGEMENE REDACTIE

prof.mr.dr. P.B. Cliteur

drs. D.J.D. Dees

mw. drs. M. Molenaar

T.P. Monkhorst

dr. M. Visser

prof. H.J.L. Vonhoff

dr. T. Zwart

BESTUUR

mw.mr. L.J. Griffith (voorzitter)

mr. J.H.C. van Zanen (penningmeester/secretaris)

REDACTIEADRES

Koninginnegracht 55a

2514 AE Den Haag

telefoon: 070-3631948; fax: 070-3631951

e-mail: LiberaalReveil@teldersstichting.nl

website: www.teldersstichting.nl

ABONNEMENTENADMINISTRATIE

Koninginnegracht 55A

2514 AE Den Haag

telefoon: 070-3631948

fax: 070-3631951

info@teldersstichting.nl

ABONNEMENTEN

De abonnementsprijs (6 nummers) bedraagt
€ 27,23 per jaar. Voor jongeren onder de 27 jaar
is de prijs € 18,15. Losse nummers kosten € 4,30.
Abonnementen worden automatisch verlengd, tenzij
het abonnement vóór 1 december bij
de abonnementenadministratie is opgezegd.

TECHNISCHE VERWERKING

mw. M. Günther

DRUK

Drukkerij Stimuka

ADVERTENTIETARIEVEN

Advertentietarieven zijn op aanvraag beschikbaar

De auteursrechten liggen bij de uitgever

ISSN 0167-0883

BIZARRE ANALYSE VAN DAHRENDORF

HANS LABOHM

In zijn artikel, 'The Worldly Philosophers', dat onlangs werd gepubliceerd op de website van 'Project Syndicate/Institute for Human Sciences', haalde Ralf Dahrendorf de beroemde uitspraak van John Maynard Keynes aan: 'Practical men, who believe themselves quite exempt from any intellectual influences, are usually the slaves of some defunct economist ... [The] power of vested interests is vastly exaggerated compares with the gradual encroachment of ideas'.¹ Dahrendorf doet dit om te illustreren dat de grote gedachten, die bepalend zijn voor historische perioden - zoals die van Keynes zelf - vaak tijd nodig hebben om tot wasdom te komen. Aanvankelijk nemen zij gewoonlijk een marginale plaats in ten opzichte van de heersende orthodoxieën. Volgens Dahrendorf is het de verdienste van Keynes geweest dat hij heeft bepleit dat het kapitalisme van tijd tot tijd diende te worden gered door overheidsinterventie ten einde de totale vraag te beïnvloeden of te stimuleren.

Andere grote denkers die Dahrendorf in zijn artikel aanhaalt zijn Milton Friedman en Friedrich von Hayek, die beiden denkbeelden hebben ontwikkeld over de inrichting van onze economische orde en de invloed daarvan op de menselijke vrijheid. Zij betoonden zich daarbij voorstander van een vrijere markteconomie met minder overheidsinvloed, zoals door politici als Ronald Reagan en Margaret Thatcher later in de politieke praktijk gestalte werd gegeven.

Daarnaast schenkt Dahrendorf aandacht aan denkers op politiek gebied, zoals Leo Strauss en Carl Schmidt, die als inspirators gelden voor het neo-conservatieve gedachtengoed dat in de Verenigde Staten thans zo'n belangrijke invloed heeft en dat een grote plaats inruimt aan de bescherming van de interne en externe veiligheid van de staat. Dahrendorf besloot zijn artikel met de vraag

of er zich in de coulissen misschien niet ergens een nieuwe Keynes schuilhoudt.

Vooraf het slot van Dahrendorf's artikel wekt bevreemding. Wat de economische kant van zijn artikel betreft lijkt het wel alsof de economische literatuur van de laatste 25 jaar ongelezen aan Dahrendorf voorbij is gegaan. Want het is bizar dat hij Keynes, Hayek en Friedman in één adem noemt als belangrijke denkers, omdat de twee laatstgenoemden in een aantal belangrijke opzichten denkbeelden verkondigden die diametraal tegenovergesteld waren aan die van Keynes. Keynes was voorstander van macro-economische (bij)sturing van de economie om conjunctuurbewegingen af te vlakken. Keynes en de zijnen waren ervan overtuigd dat dat kon gebeuren door een actief economisch beleid, door afwisselend stimulering en afremming van de totale vraag, waarbij gebruik werd gemaakt van monetaire en budgettaire instrumenten. In geval van recessie dienden overheden de economie te stimuleren: op monetair gebied door verlaging van de rentevoet en de toename van het geldvolume; op budgettair gebied door hogere overheidsuitgaven. Dit zou tot meer economische activiteit en meer werkgelegenheid leiden. Wanneer de economie oververhit dreigde te raken, zou het omgekeerde moeten gebeuren. In de praktijk kwam van dit laatste echter niet zoveel terecht omdat gevestigde belangen uiteraard aandrongen op handhaving van de grotere overheidsuitgaven waarvan zij profiteerden.

Hayek en Friedman waren het hier helemaal niet mee eens. Zij waren van mening dat de Keynesiaanse aanpak ons economisch systeem uiteindelijk ten gronde zou richten, onder meer omdat de door de Keynesiaanse benadering veroorzaakte inflatie het prijsmechanisme zou ontregelen dat het belangrijkste coördinatie-instru-

ment is in een markteconomie. Zij waren voorstander van waardevast geld door een stabiel monetair beleid. Vooral Hayek wees bovendien op het belang van soepel functionerende markten, inclusief de arbeidsmarkt. De Keynesiaanse benadering was macro-economisch van aard; die van Hayek micro-economisch.

Wat heeft het Keynesianisme ons na al die jaren nu gebracht? Het Keynesianisme heeft wetenschappelijke legitimatie en respectabiliteit verleend aan een beleid van chronisch potverteren. Op budgettair gebied heeft dit beleid geleid tot torenhoge staatsschulden die tot in lengte van jaren een zware hypotheek zullen leggen op de politieke bewegingsvrijheid van achtereenvolgende regeringen, zowel in ons land als overal elders ter wereld. Op monetair gebied heeft het geleid tot zeepbellen op de beurs die vervolgens uiteenspatten, met alle ellende van dien. De Amerikaanse economie lijkt zich daarvan nu wat te herstellen (afkloppen?). De Europese economie zal daarvan waarschijnlijk nog verdere klappen krijgen. En de Japanse economie bevindt zich nog steeds in een uitzichtloze coma. Toegegeven, de Amerikaanse en Europese zeepbellen zijn in eerste instantie veroorzaakt door een

(zoals achteraf bleek) misplaatst optimisme in de 'nieuwe economie' met duurzaam hogere groeicijfers en de overdreven verwachtingen ten aanzien van de positieve rol van ICT. Maar zij hadden nooit een dergelijke omvang kunnen bereiken zonder een accommoderend of laks monetair beleid. De Japanse zeepbel is daarentegen geheel toe te schrijven aan een 'stimulerend' monetair beleid à la Keynes.

Wat betreft Dahrendorf's vraag of zich in de coulissen misschien ergens een nieuwe Keynes schuilhoudt, past maar één reactie: laat de nieuwe Keynes in Godnaam blijven zitten waar hij zit en zich niet verroeren.

Drs. H.H.J. Labohm is als gastonderzoeker verbonden aan het Nederlands Instituut voor Internationale Betrekkingen 'Clingendael' in Den Haag en lid van de kernredactie van Liberaal Reveil.

NOTEN

1. Zie:

http://www.project-syndicate.org/series/series_text.php4?id=1250

KORTOM

HET SOCIALE GEZICHT VAN HET
LIBERALISME: GEEN SOLIDARITEIT
MAAR COMPASSIE

De VVD heeft een probleem met haar sociale gezicht. 'Het liberalisme heeft een sociaal gezicht, de VVD niet', zo luidde een stelling die met overweldigende meerderheid werd aangenomen op de door de '16 mei beweging' georganiseerde discussiedag op 3 mei 2003. Uit een enquête tijdens de campagne voor de laatste verkiezingen van de Tweede Kamer bleek dat Gerrit Zalm als één van de minst sociale lijsttrekkers werd gezien. Linkse politieke partijen en de FNV lopen nu te hoop tegen het 'asociale' beleid van het nieuwe kabinet, en stellen vooral de VVD daarvoor verantwoordelijk. De VVD heeft zelden een goed antwoord klaar wanneer zij beschuldigd wordt van asociale standpunten, of van een gebrek aan solidariteit. Liberalen gaan in zulke situaties te vlug in het defensief. Ze mompelen dat een vangnet nodig is, of dat een sociaal beleid financieel niet haalbaar is, of dat een sterke economie juist heel sociaal is. Maar zulke reacties komen meestal niet erg overtuigend over. Terwijl links tot rechts het erover eens is dat liberalen zulke prettige mensen zijn, heeft de VVD veel moeite met het uitdragen van een heldere sociale visie.

Het ontbreken van een sociaal gezicht bij de VVD komt mede voort uit het feit dat liberalen zich per definitie een beetje ongemakkelijk voelen wanneer van hen solidariteit wordt gevraagd. Kenmerkend voor een liberale visie is juist het centraal stellen van het individu en het afwijzen van de onvoorwaardelijke en afgedwongen solidariteit zoals die van oudsher door socialisten en communisten beleden wordt. Vanuit liberaal gezichtspunt bestaan er veel bezwaren tegen dergelijke solidariteit, wanneer dat bijvoorbeeld betekent het opgeven van het individuele belang ten bate van het groepsbelang, het

gelijk belonen van individuen ondanks verschillen in inzet en prestatie, of het financieel bijdragen aan de gevolgen van onverantwoordelijk gedrag van anderen. Echte solidariteit komt immers spontaan. Vanuit een liberale visie kan klassieke solidariteit alleen bij hoge uitzondering van burgers worden gevraagd, bijvoorbeeld in oorlogssituaties, of bij grote rampen. In extreme zin is solidariteit als maatschappelijk orderingsprincipe bijzonder gevaarlijk, zoals we in communistische en fascistische samenlevingen hebben gezien. Niet is meer a-sociaal dan de afgedwongen solidariteit die dergelijke samenlevingen kenmerkt. Sterke solidariteit met de eigen groep kan er ook toe leiden dat men gedrag van groepsgenoten dat in strijd is met de wet tolereert en accepteert, zoals misbruik van de sociale voorzieningen

Er is bovendien veel politieke retoriek rond begrip als 'solidair' of 'sociaal'. Veel van wat door met name links 'sociaal' of 'solidair' wordt genoemd, staat in feite voor vermomd eigenbelang. Het beroep op solidariteit wordt vooral gedaan door politici wier achterban graag wil dat we solidair met *hen* zijn. Bij de meeste mensen komt echter de bereidheid premies voor bijvoorbeeld ziektekostenverzekeringen of de WAO te betalen niet voort uit solidariteit, maar uit de wens zich in te dekken tegen mogelijke risico's. Onderzoek in de sociale psychologie laat zien dat meeleven met anderen die er slecht aan toe zijn, voor het grootste deel voortkomt uit de vrees dat men zelf iets dergelijks kan overkomen. In de sociale psychologie verwijst de term 'sociaal' overigens naar 'interpersoonlijk'; ook bijvoorbeeld agressie is een vorm van sociaal gedrag. Dat wat in de politiek doorgaans wordt aangeduid als 'sociaal' gedrag noemen sociale psychologen 'prosociaal' gedrag, het doen van positieve dingen voor anderen, zoals de deur openhouden voor een ander, het geven van geld voor een goed doel, en het helpen van anderen in geval van nood. Vanuit dit gezichtspunt

zijn de omgangsvormen van liberalen in het algemeen bijzonder sociaal. Veel niet-liberalen erkennen dat liberalen zich in hun sociale contacten kenmerken door vriendelijkheid, beleefdheid, en tolerantie.

Tegenover de afgedwongen solidariteit van links zouden liberalen de *compassie* kunnen stellen. Individualisme als centrale liberale waarde, staat haaks op solidariteit, maar niet op compassie. Compassie gaat uit van aloude morele principe dat men anderen behandelt zoals men zelf in een soortgelijke situatie behandeld zou willen worden. Compassie staat voor betrokkenheid bij mensen die in de knel komen, gaat uit van anderen als gelijkwaardige en verantwoordelijke individuen, en kenmerkt zich door het streven mensen in staat te stellen hun lot in eigen handen te nemen. Compassie impliceert ook de mensvisie dat de mens in wezen goed is, maar onder de verkeerde omstandigheden geneigd is tot alle kwaad. Daarom dient een sociaal zekerheidsstelsel mensen zo weinig mogelijk aan de verleiding tot misbruik bloot te stellen. Een sociale visie gebaseerd op compassie past uitstekend bij andere politieke uitgangspunten en standpunten van de VVD - bij de nadruk op vrijheid, verantwoordelijkheid en gelijkwaardigheid, bij het streven naar een verstandig financieel beleid, bij het geven van prioriteit aan werk, bij het geven van ruimte aan ondernemers, bij de bestrijding van de criminaliteit, en bij de bescherming van de grondwaarden van onze liberaal-democratische samenleving. De VVD moet zich niet in de asociale hoek laten drukken, en expliciet duidelijk maken dat juist liberalisme ook betekent compassie met mensen die in de knel zijn geraakt. Elke vorm van sociale betrokkenheid is uiteraard selectief. Menig bijstandstrekker roept bij veel 'linkse' mensen meer sociaal gevoel op dan een kleine winkelier die voor de zoveelste keer beroofd wordt. Sommige mensen en groepen zullen bij liberalen dan ook meer compassie oproepen dan andere. Een liberaal zal meer compassie voelen met mensen in de Derde Wereld die met veel ondernemingslust wat van hun leven proberen te maken dan met mensen in onze maatschappij die hun talenten niet benutten en die verwachten dat de samenleving voor hen zorgt. Een liberale visie waarin compassie als belangrijk element is opgenomen, zal meer kiezers aanspreken dan een koers zoals die bij de laatste verkiezingen is gevolgd.

Prof. dr. A.P. (Bram) Buunk is hoogleraar sociale psychologie aan de Rijksuniversiteit Groningen, en lid van de '16 mei groep'.

DE VVD MOET HET EUROPESE LANDBOUWBELEID VERWERPEN

Zolang de VVD het Europees Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) niet duidelijk verwerpt is zij het predicaat 'liberaal' onwaardig. Juist het GLB laat zien hoe slecht overheidsingrijpen in de markt is. Het landbouwbeleid is schadelijk voor de gehele wereld, met uitzondering van het kleine aantal rijke boeren, dat het meest van het GLB profiteert. Dit is niet langer gerechtvaardigd. Bovendien maakt de VVD zich hierdoor onnodig kwetsbaar voor kritiek.

Afgelopen juni is de structuur van het GLB herzien, tijdens een bijeenkomst van de Raad van Europese landbouwministers. De inzet van Europees Commissaris Fischler voorafgaand aan de vergadering was relatief ambitieus. Zo stelde hij voor om een aantal door de Europese Unie gegarandeerde minimumprijzen te verlagen, onder andere op graan, een grote post binnen het GLB. Maar het meest opzienbarende waren zijn voorstellen om productie en subsidieverlening uit elkaar te trekken (ontkoppelen) en om boeren voortaan inkomenssteun te verlenen op basis van het nakomen van een aantal randvoorwaarden (*cross compliance*). Het huidige systeem stimuleert boeren om zoveel mogelijk te produceren, hetgeen leidt tot enorme overschotten, die vervolgens met exportsubsidie op de wereldmarkt worden gedumpt. Dat kost de Europese burger veel geld en ontwricht de economieën in ontwikkelingslanden.

De landbouwgemeenschap vond deze voorstellen al heel ver gaan. Maar vanuit liberaal perspectief is het lang niet genoeg. In de huidige economische omstandigheden is er geen reden om delen van de landbouwsector te beschermen door de totstandkoming van een volledige vrije markt voor alle landbouwproducten te verhinderen. Maar zelfs de beperkte voorstellen van de Europese Commissie kwamen niet ongeschonden door de Raad. Veel geschreeuw en weinig wol, zo karakteriseerde *The Economist* de resultaten en de daarop volgende euforische

commentaren van de onderhandelaars. Droog somde zij de hiaten op: ont koppeling werd weliswaar niet geheel onder tafel geschoven, maar landen hoeven er pas in 2007 aan te beginnen en in sommige markten (met name rundvlees) wordt er slechts gedeeltelijk ont koppeld. De markten voor suiker, tabak, katoen en olijfolie blijven geheel buiten schot. De garantieprijs op de graanmarkt blijft onder druk van Frankrijk onveranderd. Al eerder was bekend dat de directe rekening voor de Europese burger ook hetzelfde blijft: ruim 40 miljard Euro per jaar.

Het is dan ook een raadsel waarom de Nederlandse regering zo tevreden is met het resultaat. Verheugd spreekt minister Veerman in een brief aan de Tweede Kamer over een 'groener, marktgericht en minder handelsverstorend GLB'. Met andere woorden: met een normale markt heeft het GLB nog altijd niet veel van doen en de negatieve effecten op de internationale handel zijn ook niet opgeheven.

Het GLB blijft voorlopig het meest perverse beleid van Europa. Zeker voor liberalen, die immers overtuigd zouden moeten zijn van de heilzame effecten van vrijhandel en marktwerking. Liberalen zouden geen verantwoordelijkheid moeten nemen voor een beleid waarin het wemelt van termen als 'inkomenssteun', 'marktordening-gewassen' en 'quota'. Een beleid dat agrarische ondernemers onnodig ondersteunt. Bovenop de reguliere belastingafdracht kost het GLB het gemiddelde Europese gezin 600 Euro extra als gevolg van te hoge voedselprijzen. Tachtig procent van de EU-subsidies gaat daarbij naar de twintig procent van de boeren met een groot bedrijf en een bovengemiddeld inkomen. Moreel problematisch zijn de effecten van het GLB op de kansen voor mensen in de ontwikkelingslanden. Lokale producenten krijgen geen kans om concurrerend te worden in hun eigen markt, vanwege de dumping van Europese producten. Daarbij houdt de EU de tariefgrenzen hoog voor producten die ontwikkelingslanden relatief gemakkelijk en concurrerend op de Europese markt zouden kunnen brengen. De suikermarktordening is een hiervan een schrijnend voorbeeld. Door diverse commentatoren is dan ook terecht opgemerkt dat de Europese Unie het succes van de onderhandelingen binnen de zogenaamde Doha Ontwikkelingsronde van de Wereldhandelsorganisatie (WTO) op het spel zet. Dat terwijl deze ronde speciale aandacht

wil hebben voor verbetering van de positie van ontwikkelingslanden, onder het motto 'trade is better than aid'.

Het is ronduit treurig dat de VVD het GLB niet veel krachtiger verwerpt. De landbouwwoordvoerders in Tweede Kamer en Europees Parlement stellen zich te vaak op als vooruitgeschoven posten van de agrarische achterban. Een goed voorbeeld van de standpunten van de boerenlobby is het artikel van Leijten en Van Ginkel in het laatste aprilnummer van dit blad, waarin het GLB op kenmerkende wijze wordt verdedigd. Om drie belangrijke punten te noemen: de auteurs proberen angst op te wekken, door te voorspellen dat de voedselkwaliteit bij een geliberaliseerde markt omlaag gaat. Dit ten onrechte. Los van het feit dat alle voedselschandalen van de laatste jaren binnen het huidige regime hebben plaatsgevonden (hoe veilig is het GLB eigenlijk?), staat de noodzaak van adequaat overheids toezicht op voedselkwaliteit vanzelfsprekend los van de vorm van de landbouwmarkt. Zij bagatelliseren de kosten van het GLB door zich te concentreren op de absolute getallen, maar de extra kosten in de vorm van te hoge prijzen worden niet meegenomen. De lezer wordt daarbij op het verkeerde been gezet door informatie in een voetnoot bij het artikel, waarin wordt gesuggereerd dat de volledige kosten van het GLB slechts 276 dollar per jaar per hoofd van de bevolking bedragen. Waar de auteurs terecht opmerken dat er ook tussen ontwikkelingslanden onderling teveel tariefmuren bestaan, vergeten zij te vermelden dat dit vooral het gevolg is van de patstellingen over landbouw binnen de WTO, waarvoor de Europese Unie in grote mate verantwoordelijk is. In de WTO gelden tariefafspraken namelijk in beginsel voor alle leden, maar die regels komen slechts bij consensus tot stand.

Met steun van hun fracties maken de VVD-landbouwwoordvoerders heldere liberale doelstellingen ondergeschikt aan de belangen van hun (regionale) achterban. Dat is vanuit algemeen en internationaal welvaarts perspectief onzinnig en in electoraal opzicht kortzichtig. Ondanks de jarenlange liberale steun voor het GLB stemt maar een klein aantal boeren op de VVD. Dit merken Leijten en Van Ginkel ook op, maar zij zien er reden in het GLB juist te omarmen. Dat komt dus neer op stemmen kopen op kosten van de belastingbetaler en over de rug van de ontwikkelingslanden! Bovendien maakt de VVD-opstelling

liberale pleidooien voor meer marktwerking en het vergroten van vrijhandel op andere terreinen en in andere sectoren ongeloofwaardig. Dat is op de middellange termijn het meest schadelijk voor de VVD.

Overigens hoop ik dat Van Ginkel en Leijten op één punt gelijk krijgen: zij signaleren een trend onder prominente VVD-ers om zich tegen het GLB te keren. Nu de rest van de partij nog.

Drs. E.R. (Edwin) van de Haar MSc is lid van de partijcommissie Europese Zaken en Eurocontact, het regulier overleg tussen Kamercentrales en VVD Europarlementariërs.

ODYSSEUS EN DE VRIJHANDEL

Als Odysseus nu had geleefd, dan was hij helemaal nooit teruggekomen in Ithaca, in ieder geval niet met zo'n avontuurlijke omweg. Misschien nog wel als hij een Grieks paspoort had gehad (Europese Unie tenslotte), maar zonder dat was hij kansloos geweest. Op geen enkel strand had hij voet aan wal kunnen zetten om zich te laten verwennen door Calypso of andere streken uit te halen. Simpelweg omdat de kustpolitie elke vreemdeling al oppikt voordat hij land heeft gezien.

Het maken van een odyssee is van alle tijden. Elke eeuw kent wel zijn reizende helden, of ze nou Aeneas, Jason of Sint Brandaan heten. Maar uiterekend in het tijdvak van de globalisering is het voor veel mensen onmogelijk om te gaan en staan waar ze willen. Toegegeven, Homerus wist van geen welvaartsstaat waar zijn held misbruik van zou kunnen maken - en er zullen duizend en één andere nuanceringen te verzinnen zijn, maar opmerkelijk blijft het wel. De meerderheid van de wereldbevolking hoort het aanlokkelijke gezang van de Sirenen, maar blijft aan de mast vastgebonden. Alleen niet om eigen bestwil.

De oude helden gingen dapper op zoek (naar het Gulden Vlies, of Ithaca, of wat dan ook) en leverden strijd en verwoede inspanningen, maar uiteindelijk keerden zij

altijd weer terug naar huis. Precies datzelfde gaat op voor de huidige migranten: op zoek naar welvaart, bereid ervoor te werken en van plan om weer naar hun vaderland terug te keren. We snijden ons in de vingers als we daar geen gebruik van maken.

Er zijn veel discussies over de nieuwe vrijhandelsronde en wat die kan opleveren. Zonder twijfel brengt het voordelen. Wel is het goed om te beseffen dat die voordelen veel groter kunnen zijn als we niet alleen vrijhandel in goederen en kapitaal, maar ook in arbeidskrachten tot stand brengen. De Harvard-econoom Dani Rodrik heeft er recentelijk op gewezen dat de liberalisatie van arbeidsmarkten opbrengsten kan genereren die zo'n 25 keer zo groot zijn als die van de traditionele vrijhandel in goederen en kapitaal. Eenvoudigweg omdat de prijsverschillen van arbeid veel groter zijn dan die van goederen.

Inderdaad vergt het wat van ons aanpassingsvermogen misschien wel een versoepeling van onze wetgeving, maar wat is er tegen een multilateraal afgesproken visa-stelsel dat de tijdelijke toegang tot Westerse landen regelt van arbeiders uit ontwikkelingslanden?

Het geeft een impuls aan de economie, zowel hier als daar. Hier creëert het bedrijvigheid in bedrijfstakken voor wie Nederlandse arbeidskrachten nu te duur zijn. Migranten op hun beurt zullen hier meer kunnen verdienen dan in eigen land. Een deel van wat ze overhouden zullen ze overmaken naar hun vaderland of opzij zetten om een bedrijf op te zetten als ze terug zijn. Op die manier zorgt arbeidsmigratie ook voor impulsen in de economieën van ontwikkelingslanden. Bovendien biedt zo'n systeem een uitweg uit de ellendige onoplosbaarheid van illegale immigratie.

Dit is geen universele verklaring van de rechten op een odyssee, evenmin is het een verheerlijking van migratie. Het is slechts een klassieke aansporing om van ons eigenbelang uit te gaan en daarmee ons zelf en onze medemens een dienst te bewijzen.

Drs. O.M. (Olaf) Merk is econoom te Den Haag.

NEDERLAND KENNISECONOMIE

EEN POLITIEK-ECONOMISCHE KRITIEK

WIM KNOESTER-DOEVE

Het belang van de ontwikkeling van Nederland als kenniseconomie wordt in brede kring onderschreven. Dit artikel schetst een aantal fundamentele beletsels die de ontwikkeling naar een kenniseconomie in de weg staan. Het concludeert in het bijzonder dat verdere investeringen in het bestaande stelsel van onderwijs niet of nauwelijks zullen bijdragen aan het bereiken van het beoogde indirecte doel: het structureel versterken van de prestaties van de Nederlandse economie ten opzichte van andere nationale economieën in de wereld. De auteur beschrijft een aantal structuurwijzigingen die nodig zijn om wel te komen tot onderwijs- en kennisniveaus die internationaal gezien vooraanstaand en toonaangevend zijn. Hij wijst daarbij op de rol van het bedrijfsleven bij het realiseren van een ombuiging van de dalende instroom in bèta- en technische richtingen. Ten slotte wordt gewezen op de beperkingen die verbonden zijn aan het te zeer eenzijdig beklemtonen van de rol van kennis in de nationale economische ontwikkeling.

INLEIDING

De economische groei van Nederland laat te wensen over. Het toverwoord van de jaren negentig, *poldermodel*, heeft zijn magie en glans verloren. Gelukkig is er nu een nieuw toverwoord: de kenniseconomie. Is de kenniseconomie nu werkelijk een toverformule of is het abracadabra?

Het poldermodel kan geen verklaring vormen van de recente voorspoedige economische ontwikkeling van Nederland ten opzichte van de omringende lidstaten van de Europese Unie. Het model noch de structuur en cultuur van economie en samenleving zijn immers wezenlijk

veranderd. Toch behoort het groeicijfer van de Nederlandse economie thans tot de laagste in West-Europa. Met dat gegeven verliest het model zijn waarde als verklaring.

Wat gebeurde er het afgelopen decennium werkelijk? Nederland groeide met zijn open economie mee met de opgaande trend in de wereldeconomie. Het land ging voort met het leven op grote voet dankzij de consumptie van de aardgasbaten. En de aanhoudende krapte op de woningmarkt bleef tot hoge en onbestreden woningprijzen leiden. Het resulteerde in windhandel. Huiseigenaren beleenden deze gebakken lucht en besteedden het geleende geld op grote schaal aan consumptie van goederen en diensten.

Het begrip poldermodel vormde niet meer dan een beschrijving van gedrag gericht op compromisontwikkeling en probleemomzeiling in plaats van op structurele probleemoplossing. Het poldermodel was geen toverwoord, het was een stroperig luxeverschijnsel in tijden van positieve conjunctuurontwikkeling. Hoe zit dat nu met de kenniseconomie en de investering daarin? Zijn dergelijke investeringen verantwoord, of is het weggegooid geld?

Laten we eerst vaststellen wat we moeten verstaan onder het begrip *kenniseconomie*. Een definitie waarin alle partijen zich kunnen vinden luidt als volgt: een economie die internationaal gezien unieke en hoogwaardige meerwaarde produceert op basis van een hoogontwikkeld en geavanceerd kennisniveau. Dit kennisniveau is de resultante van een hoog en modern geschoolde beroepsbevolking. Die scholing wordt dan primair geleverd door een regulier onderwijsstelsel dat mondiaal gezien tot de koplopers behoort, dat internationaal vooraanstaand en toonaangevend is en dat tevens de basis vormt van een

hoogontwikkelde moderne onderzoeksinfrastructuur.

Algemeen wordt hierbij *onderwijs* gezien als de centrale beleidsvariabele. Het primaat van de ontwikkeling van een kenniseconomie wordt beschouwd als liggend in het reguliere onderwijs en niet bij het bedrijfsleven. Er is hier slechts één uitzondering. De positionering in de publieke en private sector van de verschillende aspecten van de onderzoeksinfrastructuur is niet a priori gedefinieerd.

VISIE?

De knellende vraag is echter of er wel een verantwoorde visie steekt achter de roep om een kenniseconomie en een daarop gerichte afstelling van het onderwijs. Er zijn weinig velden van overheidsbemoediging waarin door opneemende bewindspersonen zoveel visie is ontwikkeld en beleid is gevormd, als het onderwijs. Nergens anders voerde en voert de overheid voortdurend zoveel inhoudelijke en organisatorische beleidswijzigingen door. Het gaat hier zowel om structureel en strategisch macrobeleid als om een stortvloed aan incidenteel microbeleid. De korte levensverwachting van de achterliggende visies en het gebrek aan visionaire continuïteit heeft zowel een politiek-filosofische als een cybernetische (systeembestuurswetenschappelijke) grondslag. Specifiek, sedert de jaren zestig is het trefwoord in het onderwijs telkens: vernieuwing. Voorts, er wordt centraal gestuurd op substantie en proces in detail vanuit een formeel-structuralistische benadering.

De invloed van een voortdurende roep om *onderwijsvernieuwing* is eenvoudig in te zien. Die roep leidt immers wel heel gemakkelijk tot visionaire grilligheid. Vernieuwing is een modieus en dikwijls loos begrip. Niet zelden gaat het om de vernieuwde kleren van de keizer. Vernieuwing staat in contrast met verbetering. In tegenstelling tot vernieuwing vereist verbetering altijd een analyse van het heden, het (bij)stellen van doelen voor de toekomst, instrumenten om die doelen te bereiken, en evaluatie van het resultaat in het licht van de gestelde doelen. Dit is een cumulatief cyclisch en continu proces. In een ontwikkeld maatschappelijk stelsel is dit gewoonlijk een evolutionaire ontwikkeling. Vernieuwing daarentegen is revolutionair en doet telkens de doelen radicaal veranderen. Zij creëert trendbreuken. Daardoor wordt een systema-

tisch proces van verbetering onmogelijk gemaakt. Vernieuwing verspilt daarmee tijd, geld en energie en schept onnodige en onwenselijke onzekerheid.

BEHEERSING EN STURING

De wijze van beheersing en sturing van en binnen het onderwijsstelsel in Nederland is eveneens een belangrijke kwestie, die op welhaast alle niveaus binnen dit stelsel een factor van grote invloed is. Het huidige proces van beheersing en sturing in het onderwijsstelsel is een ontwikkeling die vooral is ingezet in de jaren zeventig onder Den Uyl. Het geloof in de maakbaarheid van de samenleving deed in die tijd opnieuw opdagen. De ervaring wijst echter uit dat de stuurbaarheid van complexe organisatorische en maatschappelijke verschijnselen en processen, zoals een geheel nationaal divers maar samenhangend stelsel van onderwijs, beperkt is. Ware dergelijke sturing haalbaar, dan zouden bijvoorbeeld de voormalig socialistische landen, maatschappijen waarin alle kennis, macht en middelen centraal werden beheerst, niet op een zo overtuigende wijze op een politiek-economisch bankroet zijn afgestevend.

Bij beoogde sturing leiden drie elementaire cybernetische beginselen in onderlinge samenhang tot het maximaal haalbare succes. Een vierde beginsel dient ter waarborging van goed bestuur. Ze gelden op ieder niveau, van hoog tot laag, in complexe systemen. Samen leiden ze als neveneffect bovendien tot stelsels met maximale vrijheid en maximale democratie.

Ten eerste, sturing moet zich slechts richten op resultaat, dat wil zeggen op het effectief en efficiënt realiseren van de gestelde doelen binnen helder gedefinieerde grenzen. De weg waarlangs is in beginsel niet van materieel belang. *Kwaliteit* is niet meer dan een maat voor de effectiviteit en de efficiëntie waarmee de gestelde doelen worden gerealiseerd. Ten tweede, beheersing en sturing zijn *slechts* dan en daar wenselijk *als het resultaat niet aan de eisen*, de gestelde doelen, *voldoet*. In dergelijke gevallen geldt dan bovendien dat die sturing de voorkeur verdient die *ceteris paribus zo min mogelijk ingrijpt*. Wanneer doelen en ingezette instrumenten zich niet empirisch valide en betrouwbaar laten definiëren en toetsen, dan is er sprake van *schijnbestuur*. Ten derde, iedere vorm van beheersing en sturing dient, *ceteris paribus*, op het *laagst*

mogelijke niveau van hiërarchie en complexiteit plaats te vinden. Ten slotte, tot waarborg van goed en transparant bestuur dienen doelstellende, uitvoerende en beoordelende machten gescheiden te zijn, de *trias politica*.

De taak van de centrale overheid is derhalve beperkt tot het stellen en bewaken van doelen en grenzen op macroniveau. De kerntaak van het ministerie van onderwijs is slechts het ondersteunen van het parlement in dezen. Uitvoering is uitsluitend de taak van de onderwijsgevende instanties, de scholen, hogescholen en universiteiten. Rechtspraak, in dit geval het vaststellen of en in welke mate de uitvoerende instanties de gestelde doelen realiseren, is aan onafhankelijke derde instituties, auditors.

De overheid schendt deze beginselen van cybernetica en machtsscheiding op grote schaal. Het leidt tot ongewenste belangenverstrengeling en machtsconcentratie, tot suboptimaal en objectief oncontroleerbaar openbaar bestuur en tot diffuse en ondoorzichtige verantwoordelijkheden waardoor er zelden een duidelijke aansprakelijkheid voor succes en falen vast te stellen is.

De bemoeizucht van macro- tot microniveau van het Ministerie van Onderwijs is eenvoudig om te buigen, en wel door het personeelsbestand van het ministerie drastisch in te krimpen. Dit dwingt tot een heroverweging van eigen departementale doelen en processen en tot het stellen van vanuit bestuurlijk oogpunt gezien gezonde en haalbare prioriteiten.

UITVOERENDE NIVEAUS

Voor de organisatie binnen de uitvoerende niveaus in het onderwijsstelsel gelden deze beginselen van goed bestuur *mutatis mutandis* evenzeer. En hier worden, op publiek minder inzichtelijke wijze, deze beginselen ook vaak geschonden. Van overheidswege zijn in de afgelopen decennia bijvoorbeeld fusies van onderwijsinstellingen tot conglomeraten geforceerd, in het bijzonder de schoolgemeenschappen en de agglomeraten van MBO en van HBO.

Dit heeft geleid tot de schepping van nieuwe lagen van bestuur en beheer. Niet zelden treffen we hier een microkosmos aan die analoog aan en in afhankelijkheid van het ministerie functioneert. Veel voorkomende verschijnselen zijn bijvoorbeeld een voortdurende drang tot

vernieuwing, bestuur vanuit en gericht op formele structuren enerzijds en ingrijpen van hogere niveaus in het detail van het primaire proces anderzijds. Ook ontbeert bijvoorbeeld kwaliteitsmeting in het hoger onderwijs onafhankelijkheid. Eigen docenten voeren deze taak uit. Onafhankelijke audits in de vorm van stelsels van visitatie en accreditatie zijn met hun vijfjaarlijkse intervallen te discontinu en zij richten zich te zeer op procedures en nevenzaken om hier van fundamentele betekenis te kunnen zijn.

Een ander voorbeeld is de recente herdefiniëring en herprogrammering van het MBO en HBO in termen van persoons- en beroepsgebonden competenties. Competenties zijn in dit verband een samenhangend pakket aan kennis, vaardigheden en attitudes van de afgestudeerde dat hem of haar in staat stelt het beroep of de functie uit te oefenen waartoe de opleiding opleidt. Het gaat hier niet om hoofdlijnen, maar om opsommingen van tientallen - soms meer dan honderd - competenties op eindniveau. Alle opleidingscomponenten van het laatste tot het eerste opleidingsjaar worden bovendien geherformuleerd in de zin van de bijdrage die zij aan de te verwerven competenties beogen te leveren.

Valide, betrouwbare en ijkbare meetinstrumenten om dergelijke samenhangende pakketten op alle niveaus van een opleiding te meten zijn echter methodologisch niet of nauwelijks construeerbaar. Voorts is het verband tussen de veelheid aan soms weinig gedifferentieerde opleidingen en de arbeidsmarkt niet vooraf systematisch onderzocht. Dit staat in contrast met de suggestie dat het denken in termen van competenties tegemoet zou komen aan de vraag op de arbeidsmarkt. Deze kostbare en tijdrovende herprogrammering wekt een indruk van zowel exactheid als doelgerichtheid. Die indruk is echter misplaatst. Niemand kan bovendien zeggen of bij deze investering in het onderwijs de baten ooit tegen de lasten zullen opwegen. Deze vernieuwingen zijn niet gestoeld op toetsbaar beleid en bestuur.

ANGELSAKSISCH MODEL

Nederland kent nog altijd een binair stelsel in het hoger onderwijs: het hoger beroepsonderwijs en de universiteiten. In Engeland drong al voor de Tweede Wereldoorlog het besef door dat universiteiten vooral op de arbeids-

markt gericht moeten zijn. De vormgeving van het huidige Engelse academische gradenstelsel gebaseerd op korte degelijke disciplinaire opleidingen en onderzoekstrajecten is daarvan een uitvloeisel. Het is een succesvol stelsel dat wereldwijd navolging kreeg, thans onder Europese afspraken ook in Nederland. De praktijk bewijst bovendien dat dit stelsel excellent academisch onderzoek op wereldniveau bepaald niet uitsluit. De Nederlandse universiteiten suggereren met de mond en in lobbypraktijk nog altijd fundamentele verschillen met beroeps onderwijs. Het lijkt weinig twijfel dat hierachter een streven schuilgaat om een geprivilegieerde en voor de samenleving kostbare positie binnen het hoger onderwijs veilig te stellen. Met de explosieve toename van de aantallen studenten sedert de jaren zestig leiden zij de facto echter ook vooral op voor de arbeidsmarkt. Het binaire stelsel is daarmee een onrealistisch en onwenselijk anachronisme.

Voorts, waar het gaat om de hoger opgeleide segmenten van de arbeidsmarkt zien we vooral in de meer flexibele Angelsaksische economieën dat de band tussen opleidingsdiscipline en beroep of functie beperkt is. Vakopleidingen bieden een solide disciplinair kader dat systematische patronen van denken en handelen van de student vormt. Het vermogen te excelleren in dat disciplinaire kader geeft voldoende basis voor een grote verscheidenheid aan beroepen en functies binnen de economie en samenleving. Deze praktijk staat haaks op het huidige Nederlandse competentiedenken waarin opleidingen nauw aan specifieke beroepen gekoppeld moeten worden.

Gezien vanuit een dynamische arbeidsmarkt is het wenselijk dat *beroepsopleidingen*, een begrip dat het lager en middelbaar beroeps onderwijs en nagenoeg het gehele hoger onderwijs omvat, zich richten op precies vijf kernpunten. Ten eerste is dat het vermogen om abstract en analytisch te denken. Ten tweede is dat het vermogen om probleemoplossend te denken en handelen. Voorts moet de afgestudeerde beschikken over een breed inzicht in het paradigma en de belangrijkste gebieden van toepassing van het vak. Verder moet er sprake zijn van voldoende actieve beheersing van geselecteerde vak kennis en vakspecifieke vaardigheden. Ten slotte moet de afgestudeerde beschikken over voldoende toegepaste taalvaardigheid in woord en geschrift in de moedertaal en bij

voorkeur ook in het Engels of een andere moderne vreemde taal. Dit zijn objectief en onafhankelijk toetsbare criteria. Zij bieden de afgestudeerde een degelijke grondslag voor het betreden van de arbeidsmarkt. En zij bieden werkgevers goed geschoolde werknemers die passen in een modern en dynamisch economisch stelsel.

HET POLDERMODEL IN HET ONDERWIJS

Het schenden van de beginselen van goed bestuur vormt evenwel niet het enige probleem binnen het Nederlandse onderwijsstelsel. Ook het op consensus gerichte poldermodel doet hier opgeld. Het is zwaar verankerd in de cultuur van het gehele stelsel. Er wordt veel collegiaal samengewerkt en onderling afgestemd, organisatorisch en inhoudelijk, zowel binnen instellingen als tussen instellingen. Te weinig realiseert men zich dat het concept 'forum der geleerden als de motor van vooruitgang in verklaring, kennis en leren' niet gebaseerd is op het idee van een op consensus gerichte collegiale academische praatclub. Bij teveel samenwerken functioneren dergelijke fora niet in hun rol van waarheidsvinding en kennisverbreding. Ze verworden tot orthodoxe doctrinaire theekransjes voor de papegaiende intimi. Ze handhaven het geloof dat de aarde plat is en dat de zon rond de aarde draait.

Integendeel, het concept vindt zijn grondslag in Angelsaksische op regels gebaseerde adversariële rivaliteit en uitdaging. Tegenstrijdigheden vormen een spilconcept in waarheidsvinding. Het woord forum is Latijn en betekent marktplaats. Op marktplaatsen *concurrere* men. Als de marktcondities gezond zijn, dan is zulke competitie in het belang van zowel aanbieders als afnemers. Het houdt alle betrokkenen kritisch en alert. Goed onderwijs gedijt niet in een cultuur van Jan Salie. Onderwijs is investeren in toekomstige generaties. Die investeringen moeten effectief en efficiënt plaatsvinden. Naarmate de kosten die ermee gemoeid zijn groter worden geldt dit des te sterker.

In het Nederlandse onderwijsstelsel is praktisch elke vorm van concurrentie geëlimineerd. Er is sprake van een hoge mate van oligopolie, monopolie en kartelvorming. De fusies van scholen tot grote scholengemeenschappen beperken de mogelijkheid voor ouder, leerling en student tot de keuze van school ingrijpend. Voor de fusies in het MBO en HBO tot regionale conglomeraten geldt dit nog

sterker. Waar er nog keus lijkt wordt dit dikwijls verder beperkt door verkaveling van opleidingen tussen instellingen. En binnen instellingen bestaat in toenemende mate de neiging opleidingen en vakken op elkaar af te stemmen.

Onderscheid in mate van succes bij het bereiken van doelen dient te worden geëxpliciteerd. Op alle niveaus dient te worden afgerekend op prestaties en verantwoordelijkheden. Dat geldt voor onderwijzend personeel, maar ook voor de lagen van management binnen instellingen. De mate waarin succes wordt behaald dient *ceteris paribus* passend te worden beloond. Dit vereist managementkwaliteiten en durf op alle bestuurlijke niveaus.

Er bestaat een sterke tendens tot een 'zesjescultuur' onder leerlingen en studenten. Maar deze ontwikkelingen tot concentratie, harmonisatie en homogenisering leiden evenzeer tot een zesjescultuur onder onderwijsgevende instanties. Het is een veeg teken dat studenten in het hoger onderwijs zich in hun keuze voor een instelling in hoge mate laten leiden door het criterium afstand: de nabijheid tot de eigen woonplaats. In Groot-Brittannië kiest een aankomend student voor de beste instelling die hem of haar op grond van de behaalde eindexamencijfers nog accepteert.

Voorts, de Nederlandse economie is een open economie. Wil het Nederlandse onderwijsstelsel een solide fundament voor de nationale economische ontwikkeling vormen, dan dient het onderwijs ook *internationaal concurrerend* te zijn. Valide en betrouwbaar te meten internationaal vergelijkbare niveau- en kwaliteitsindicatoren zijn daarbij essentieel. Naast een goed bestuurd en open stelsel waarin cumulatieve verbetering een belangrijke drijfveer vormt is daartoe bovendien internationale ervaring van groot belang. Een eis van ten minste vijf jaar relevante werkervaring buiten Nederland bij de benoeming van alle nieuwe hoogleraren en lectoren is een goede katalysator. Voor toelating tot de betere masteropleidingen zou een minimum van zes maanden studie-ervaring in het buitenland zeer het overwegen waard zijn. Veel internationale samenwerking en uitwisseling wordt thans gesubsidieerd. In een kenniseconomie passen subsidies slecht. Ze vertekenen de verhoudingen gebaseerd op niveau en kwaliteit. Uitwisseling van studenten en docenten op eigen kracht, dat wil zeggen op basis van excellentie en

ambitie, niet op basis van subsidies, dient het uitgangspunt te zijn.

Bij de commerciële werving van studenten van buiten de Europese Unie en de Europese Vrijhandelsassociatie gelden geen regels omtrent de hoogte van het collegegeld. In snel toenemende mate rekenen instellingen hier - net als overigens voor MBA programma's - torenhoge collegegelden, tarieven die vaak weinig verband vertonen met de door de instelling gedane investeringen, de door haar geleverde kwaliteit, of de terugverdiencapaciteit van de afgestudeerden. In het bijzonder bij de werving van deze studenten dienen transparante en internationaal vergelijkbare indicatoren van niveau en kwaliteit te worden gepresenteerd.

BÈTA- EN TECHNISCHE RICHTINGEN

Van werkgeverszijde wordt vaak gesproken over de speciale krapte in het aanbod van opgeleiden in de bèta- en technische richtingen. Bèta- en technische opleidingen worden reeds vele jaren in relatief steeds mindere mate gekozen en aan die dalende trend lijkt vooralsnog geen einde te komen. Verdere investeringen in het onderwijs zullen deze krapte echter niet opheffen. Er bestaat in Nederland vrije keuze van opleiding en het is een fundamentele vrijheid dat dit zo blijft.

Gedeeltelijk kan deze daling op het conto van het Nederlandse onderwijsbeleid geschreven worden, vooral daar waar het gaat om lager en middelbaar geschoolden. Het tot ideaal verheffen van het concept middenschool met zijn relatief uniforme en brede algemene vorming voor allen in de jaren direct na de basisschool, vormt een miskennis van verschillen in aanleg en interesse. Met de samenvoeging van Mavo en LTS tot VMBO kreeg dit concept meer definitief en ook expliciet vorm. Het maakt een lagere technische opleiding bepaald geen aantrekkelijke keuze meer voor velen met aanleg voor en interesse in technisch onderwijs. Het MBO rekruteert hoofdzakelijk uit kringen van abiturienten van het VMBO en ervaart daarmee ook de negatieve gevolgen van dit verkapt middenschoolbeleid.

Maar er is hier meer aan de orde. Nederland is een samenleving met een hoog gehalte aan technologie. De aankomende middelbare scholier en student zijn echter vooral passief technologieconsument en geen actief tech-

nologieconstructeur. Daar is het bedrijfsleven zelf ook in belangrijke mate debet aan. Interesse kan voor alles gewekt worden, van postzegels sparen tot vissen, van het kijken naar golf tot darts. Dus waarom niet voor construeren? Dat laatste vereist echter wel de mogelijkheden daartoe, onbekend maakt immers onbemind.

Neem bijvoorbeeld Philips. In het verleden was dit bedrijf hier actief met bouwpakketten voor kristalontvangers, later met de *electronic engineer* constructiekits en met het Evluon voor de huisvesting van een boeiende en populaire tentoonstelling over wetenschap en techniek. De bouwpakketten bestaan niet meer en in 1989 werd de tentoonstelling in het Evluon geruimd om plaats te maken voor een congrescentrum. Eigentijdse vervanging van deze initiatieven kwamen er niet, van Philips noch van andere ondernemers.

Arbeidsvoorwaarden in de sector zijn belangrijk, maar spelen in de keuze van opleidingen gewoonlijk geen doorslaggevende rol. Een grotere instroom in bèta- en technische opleidingen vereist ook geen speciale investeringen in het onderwijs. Het is hier slechts van belang bij de tijd te blijven, maar dat is niet bijzonder; dat geldt immers voor alle opleidingen. Wel kan het bedrijfsleven een aanzienlijk grotere inspanning leveren bij het bieden van aantrekkelijke en representatieve stages en andere scholings- en werkervaringsprojecten. Een grotere instroom vereist echter vooral investeringen in het op eigentijdse wijze aansprekend en aantrekkelijk maken van techniek en technologie onder brede lagen van de bevolking, van jong tot oud. Dat is een kwestie van initiatief, enige creativiteit en verder vooral van marketing. Dat zijn ondernemerstaken bij uitstek en ze zijn van strategisch belang. Als ondernemend Nederland dit overlaat aan de overheid, dan zal de economie daar de wrange vruchten van plukken.

INVESTEREN IN DE KENNISECONOMIE?

Keren we terug naar het begrip kenniseconomie, dan is de fundamentele kwestie een tweeledige. De eerste vraag is deze. In hoeverre genereren een hoog- en modern geschoolde beroepsbevolking en een goed ontwikkelde onderzoeksinfrastructuur een economie die internationaal gezien unieke en hoogwaardige meerwaarde produceert? De tweede vraag is of verdere investeringen in het huidige publieke stelsel van onderwijs de grondslag van

een dergelijke economie kunnen vormen.

In antwoord op de eerste vraag moeten we allereerst vaststellen dat we in het huidige politieke debat over een kenniseconomie niet zelden te maken hebben met een discussie in termen van een monocausaal economisch model. De ontwikkeling van een hoogontwikkeld en geavanceerd kennisniveau is in deze opvatting de oorzakelijke variabele. Het reguliere onderwijs wordt hierbij gezien als de centrale instrumentele beleidsvariabele om een dergelijk niveau tot stand te brengen. Het is zeker waar dat een hoog scholingsniveau van de beroepsbevolking en een hoog bruto nationaal product mondiaal gezien nauw gecorreleerd zijn. Dat is echter bepaald niet hetzelfde als oorzakelijkheid. Beleid en sturing zonder zicht op de onderliggende mechanismen zijn niet meer dan een sprong in het duister. Bovendien, door de nadruk te leggen op het concept kenniseconomie als instrumentele variabele schuiven betrokken partijen van bedrijfsleven tot politiek, overheid en vakbonden de eigen verantwoordelijkheid voor een succesvolle economische ontwikkeling van het land wel erg gemakkelijk af op de sector onderwijs.

Met betrekking tot de tweede vraag: in het algemeen zal het investeren van verdere honderden miljoenen in een onhervormd stelsel van onderwijs slechts leiden tot een verdergaande involutie van het systeem, een inwaarts gerichte verfijning en detaillering. Het is een systeem dat doelen kent die dikwijls niet valide en betrouwbaar meetbaar zijn. Daarmee is het een stelsel dat zo is ingericht dat het op fundamentele doelen nauwelijks beheersbaar en stuurbaar is. En het is een systeem dat zich door zijn opzet richt op middelmatige, passabele prestaties. Het stelsel kent geen duidelijke limiet aan zijn financieel absorptievermogen. Dergelijke kapitale investeringen zullen het stelsel niet of nauwelijks verbeteren, ze zullen het vooral kostbaarder maken. Het beoogde directe doel van zulke investeringen, het kennisniveau binnen de Nederlandse economie structureel verbreden en verhogen, is in de huidige structuur een luchtspiegeling. Daarmee zal het beoogde indirecte doel, het structureel stimuleren van de prestaties van de Nederlandse economie ten opzichte van andere economieën in de wereld, een goed bedoelde droom blijken.

Een tijd van neerwaartse conjunctuur zoals de huidi-

ge duidt op structurele inefficiënties in economie en samenleving. Een Keynesiaans anticyclisch investeringsbeleid doet dergelijke inefficiënties slechts voortbestaan. In plaats van investeren is dan desinvesteren in beleid, organisaties, structuren en processen die verbetering van de prestaties van het onderwijsstelsel in de weg staan, een verstandiger strategie. Dit bereidt de weg naar een doelgericht en slagvaardig onderwijsstelsel gericht op de toekomst. Ook monopolie, oligopolie en kartelvorming passen niet in een kenniseconomie. Wedijver om het beste product en de hoogste kwaliteit in de nationale en internationale onderwijsmarkt is de beste drijfveer om te komen tot doelgerichtheid en efficiëntie. Dat betekent wedijver in vrijheid, diversiteit en pluriformiteit tussen en binnen onderwijsinstellingen, opleidingen, vakken en vakgroepen. Daartoe dienen de prestaties transparant te zijn, zowel voor ouders, studenten en leerlingen, als voor werkgevers en de belastingbetaler.

Een aantoonbaar doelmatig en efficiënt stelsel van onderwijs is zonder twijfel van belang voor de toekomst van de Nederlandse samenleving. De rest van de wereld zit niet stil. Dit schept een belangrijke maatschappelijke urgentie. In de jaren zestig begonnen ondernemers in

Nederland met de sanering van arbeidsintensieve productie. Dergelijke productie werd daarbij veelal niet op een hoger plan van effectiviteit en efficiëntie gebracht. Dikwijls koos ondernemend Nederland de op korte termijn gemakkelijkste oplossing. Zulke productie werd uitbesteed aan landen met een relatief laag loonniveau. Hieraan lag een misplaatst gevoel van superioriteit ten grondslag. Ditzelfde gevoel vormt ook een ondertoon van de roep om een kenniseconomie. Nederland heeft echter geen monopolie op de ontwikkeling van een economie die internationaal gezien unieke en hoogwaardige meerwaarde produceert op basis van een hoogontwikkeld en geavanceerd kennisniveau. Als het Nederlandse onderwijs en het Nederlandse bedrijfsleven onvoldoende te bieden hebben, dan zal dat onderaan de samenleving het eerst en het hardst worden gevoeld.

Drs. W.L.J. Knoester-Doeve is onderzoeksmethodoloog en is parttime verbonden aan de afdeling bedrijfskunde van de Noordelijke Hogeschool Leeuwarden. Dit artikel is een beknopte versie van een meer gedetailleerd rapport, dat te vinden is op

http://webserv.nhl.nl/~knoester/ken_ec/ken_ec_ref.html

NAAR EEN EUROPESE GRONDWET?

HET NEDERLANDS BELANG VERGT EEN

MEER FUNDAMENTELE AANPAK

SAMMY VAN TUYLL

Onlangs heeft de Europese Conventie een voorstel gedaan voor een Europese Grondwet. Dit zal de basis zijn voor de onderhandelingen in de binnenkort te starten intergouvernementele conferentie. In dit artikel wordt betoogd dat de ontwerp-Grondwet uiteindelijk niet in het belang van Nederland is, bovendien de afstand van de burgers tot de Europese besluitvorming zal vergroten en tot verdere vervreemding zal leiden. Het is daarom wenselijk dat Nederland een visie ontwikkelt die tot een andere en betere uitkomst van de intergouvernementele conferentie leidt.

In juni is de Europese Conventie er in geslaagd consensus te bereiken over een voorstel voor een toekomstige Europese Grondwet.¹ De Conventie, die onder voorzitterschap stond van Valéry Giscard d'Estaing, bestond uit vertegenwoordigers van de regeringen van de lidstaten, van de nationale parlementen, van het Europees Parlement, van de Europese Commissie en van maatschappelijke geledingen. Zij had de opdracht een consistent kader te scheppen voor besluitvorming in een Unie van 25 of meer lidstaten. Bij het begin van de werkzaamheden, voorjaar 2002, waren de verwachtingen, zeker in Nederland, niet hooggespannen. Velen dachten dat een dergelijk heteroog gezelschap niet tot een werkbaar resultaat zou komen. En mocht er al iets uit komen, dan zou dat niet veel te betekenen hebben. De uiteindelijke uitkomst is dus anders. Er ligt een ontwerp-verdrag, waarvan de Europese Raad in Thessaloniki gezegd heeft dat het 'een goede basis' is voor de start van de intergouvernementele conferentie.² Deze moet in het najaar van 2003 onder

Italiaans voorzitterschap aanvangen en nog voor de verkiezing van het Europees Parlement in juni 2004 een resultaat opleveren. Voorzitter Giscard d'Estaing gaat zelfs verder. Hij dringt er in zijn 'Verklaring van Rome' op aan de intergouvernementele conferentie in december 2003 af te sluiten, opdat de Europese Unie op 9 mei 2004 de 'Grondwet van Rome' kan ondertekenen.³ Hij roept het Italiaans voorzitterschap - en in het bijzonder de voorzitter van de Europese Raad, Silvio Berlusconi - op de tekst van de ontwerp-Grondwet intact te laten. Deze ter discussie stellen, zelfs gedeeltelijk, zou tot een mislukking leiden.

Of de intergouvernementele conferentie (igc) zo voortvarend te werk zal gaan, is nog maar de vraag. Immers, als toch de tekst van de Conventie volledig ongewijzigd blijft, kan deze even goed in een bijeenkomst van de Europese Raad worden bevestigd. Alleen al het feit dat een igc bijeengeroepen wordt, geeft aan dat over het voorstel van de Conventie nog onderhandeld gaat worden. En dat is maar goed ook: in de voorliggende ontwerp-Grondwet verschuift het machtsevenwicht ten gunste van de grotere lidstaten. Er is daarom alle reden om het resultaat van de Conventie kritisch te bezien en een strategie te formuleren die tot een aanpassing van de voorgestelde institutionele verhoudingen kan leiden.

De Conventie is in zoverre in haar opdracht geslaagd, dat een institutioneel kader wordt voorgesteld voor de besluitvorming in de Unie na de uitbreiding. Ook is de tekst leesbaar en toegankelijker dan het huidige verdrag. Wel is duidelijk dat de onderhavige voorstellen geschreven zijn vanuit de optiek van de grotere

lidstaten. Ze lijken op het eerste gezicht niet onredelijk, maar hebben duidelijk tot gevolg dat de grotere lidstaten een relatief grotere invloed zullen hebben dan nu het geval is en dan uit democratisch oogpunt wenselijk is. Dat de grotere lidstaten meer invloed krijgen, lijkt op het eerste gezicht democratisch te zijn, omdat deze nu eenmaal meer inwoners hebben. Maar men vergeet daarbij vaak dat onder die inwoners verschillende opvattingen bestaan. Ondanks de mooie woorden, is de Conventie er niet in geslaagd een institutioneel kader te scheppen dat Europa dichterbij de burger brengt. Integendeel: de verschuiving van de macht naar de Raad en de grotere lidstaten zal er toe leiden dat de besluitvorming verder van de burger af komt te staan. Dit zal de afkeer van Europa en misschien zelfs van de politiek in het algemeen, met name in de kleinere lidstaten, versterken.

In tegenstelling tot de Nederlandse opstelling voortgaand aan het Verdrag van Nice, heeft de Nederlandse regering tijdig onderkend dat de kleinere lidstaten een gemeenschappelijk belang hebben bij een evenwichtig en consistent institutioneel kader. Dat is een grote vooruitgang. Niettemin is de uitkomst van het proces niet bevredigend. Hier wreekt zich een gebrek aan een consistente langetermijnvisie op de gevolgen van de uitbreiding voor het besluitvormingsproces en op mogelijke alternatieven voor een evenwichtig institutioneel kader.

ACHTERGROND

De Conventie is bijeengeroepen omdat de uitbreiding een herziening van het institutioneel kader van de Unie noodzakelijk maakte. Het institutioneel kader bepaalt hoe de besluiten genomen worden, hoe de macht verdeeld is en of het besluitvormingsproces democratisch, transparant en effectief is. Het huidige institutioneel kader van de Unie stamt uit de beginperiode van de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal en de Europese Economische Gemeenschap, toen de Gemeenschappen uit zes lidstaten bestonden. Duidelijk moge zijn dat dit bij een uitbreiding naar 25 of meer lidstaten niet meer toereikend is. Al eerder zijn pogingen gedaan het institutioneel kader te hervormen met het oog op de uitbreiding. Deze pogingen, die resulteerden

in de Verdragen van Amsterdam (1997) en Nice (2000), zijn evenwel mislukt. In Nice is daarom bepaald dat in 2004 een nieuwe igc gehouden zou worden. In december 2001 is in Laken afgesproken dat deze door de Conventie zou worden voorbereid.

In 2004 zullen tien nieuwe lidstaten toetreden, waarmee het aantal lidstaten op 25 komt. Naar verwachting zullen Roemenië en Bulgarije in 2007 volgen. Het ligt voor de hand dat onder meer de landen in voormalig Joegoslavië tot de Unie zullen willen toetreden. Niet uitgesloten mag worden dat in 2015 de Unie uit 33 of meer lidstaten zal bestaan, te weten de huidige vijftien lidstaten en achttien nieuwe lidstaten uit Midden- en Oost-Europa. Het is daarom zo belangrijk om bij het ontwikkelen van een visie op het wenselijk institutioneel kader rekening te houden met de gevolgen van een verdere uitbreiding op middellange termijn.

Het besluitvormingsproces is het meest relevant bij wetgeving. Hier gaat het immers om besluiten die de burgers direct raken. Een groot deel van de wetgeving in Nederland is afhankelijk van regelgeving in Europees verband. Volgens sommige schattingen gaat het hier om tweederde van alle wetgeving die door het Nederlandse parlement wordt aangenomen. Dit betreft in hoofdzaak Europese regelgeving die voor de lidstaten bindend is en die, op voorstel van de Commissie, met gekwalificeerde meerderheid door de Raad en door het Europees Parlement wordt aangenomen (gekwalificeerde meerderheid in de Raad houdt in dat de regelgeving wordt aangenomen, ook al zijn een aantal lidstaten er tegen). Het gaat hier dus om beleidsterreinen waarop de lidstaten de uiteindelijke macht al aan Europa hebben overgedragen. Daarnaast worden in de Raad ook andere besluiten genomen, zoals aanbevelingen in het kader van het werkgelegenheidsbeleid of in het kader van het economisch beleid. Deze zijn niet bindend. Ook is er (bindende) regelgeving die met unanimitéit moet worden aangenomen, zoals bijvoorbeeld op fiscaal terrein. In dat geval kan één enkele lidstaat de besluitvorming tegenhouden. Het aantal gebieden waar met unanimitéit besloten wordt, neemt evenwel af.

De belangrijkste problemen die met het oog op de uitbreiding opgelost moesten worden waren de besluitvorming in de Raad⁴, het voorzitterschap van de Raad en de samenstelling van de Commissie.⁵

MEER INVLOED GROTERE LIDSTATEN

Ook zonder wijziging van het institutioneel kader, zou de uitbreiding tot meer invloed van de grotere lidstaten hebben geleid. Dat geldt in de eerste plaats voor de besluitvorming in de Raad. Wanneer een voorstel van de Commissie in de Raad, of - meestal - in één van de ambtelijke Raadswerkgroepen, wordt behandeld, gebeurt het nu al zelden dat echt plenair met vijftien lidstaten tezamen een compromis wordt bereikt. Meestal probeert het voorzitterschap, na een eerste inventarisatie van de standpunten, een compromisvoorstel te formuleren in overleg met één of meer lidstaten die voor het bereiken van een meerderheid van belang zijn. In een uitgebreide Unie, wanneer 25 lidstaten of meer om tafel zitten, zal het nog lastiger zijn om in de plenaire Raad over de teksten voor wetgeving te onderhandelen. Het valt daarom te verwachten dat vaker in kleiner verband naar compromisvoorstellen gezocht wordt. Het ligt voor de hand dat de grotere lidstaten, die gelet op hun bevolkingsaantal een zware stem in de besluitvorming hebben, met elkaar vooroverleg zullen voeren en daarbij mogelijk *deals* over verschillende onderwerpen tegelijk zullen sluiten. Zo kan een concessie op één gebied worden gecompenseerd met een genoegdoening elders, desnoods op het terrein van andere regelgeving, financiële middelen of een benoeming in een belangrijke functie. Nu al vindt soms informeel overleg plaats tussen de grotere lidstaten; het belang daarvan zal na de uitbreiding alleen maar toenemen. Te verwachten valt dat aan een dergelijk vooroverleg de zes lidstaten met een bevolking van 38 miljoen inwoners en meer zullen deelnemen⁶; tezamen vertegenwoordigen zij - wanneer de Unie straks uit 27 lidstaten zal bestaan - 69,8 procent van de bevolking van de Unie. Wanneer de grotere lidstaten eenmaal een compromis met elkaar gesloten hebben, zal het zeer lastig zijn om daar in de plenaire Raad nog verandering in aan te brengen. De dreiging van het ontstaan van een structureel vooroverleg - of directorium - van de grote lidstaten wordt door sommigen weggewuifd met de opmerking dat de grote lidstaten het niet per definitie met elkaar eens zijn en dat in vrijwel geen enkele sector de tegenstellingen tussen de grote en kleine lidstaten lopen.⁷ Daarmee slaan zij evenwel de plank mis: juist wanneer de grote lidstaten het niet met elkaar eens zijn, heeft het zin

dat zij vooroverleg voeren om een compromis te bereiken.

Het bezwaar van het ontstaan van een directorium van de grote lidstaten is in de onderhavige voorstellen van de Conventie niet ondervangen. Integendeel, het wordt zelfs versterkt doordat bij de voorstellen van de Conventie het institutioneel evenwicht naar de Raad verschuift, onder meer doordat de Europese Raad een vaste voorzitter krijgt.

VOORZITTERSCHAP RAAD

Tot nu toe werd het voorzitterschap van de Raad bij toerbeurt door één van de lidstaten vervuld. Tot juni 2003 was dat Griekenland, sinds 1 juli is dat Italië. Nederland bekleedde het voorzitterschap in de eerste helft van 1997 en is in de tweede helft van 2004 weer aan de beurt. Een dergelijk roulerend voorzitterschap heeft tot nu toe goed gewerkt, maar het valt niet te ontkennen dat hier als gevolg van de uitbreiding een probleem ligt. Ten eerste omdat de frequentie waarmee het voorzitterschap bekleed wordt, aanzienlijk daalt. Met de oorspronkelijke zes lidstaten was dat eens in de drie jaar. Als gevolg van eerdere uitbreidingen werd dat eens in de zes of 7,5 jaar, na de uitbreiding wordt dat eens in de veertien jaar. Waar voorheen op een zekere expertise kon worden gerekend, doordat politici en ambtenaren ervaring hadden opgedaan bij een eerder voorzitterschap, is daar straks geen sprake meer van. Een tweede probleem is dat de Unie met een groot aantal zeer kleine lidstaten wordt uitgebreid (Malta, Estland, Cyprus, Slovenië, et cetera.). Voor zowel de Europese burger als voor derde landen (Verenigde Staten, Rusland, China) is het minder duidelijk en acceptabel als voorheen onbekende politici plotseling het aanspreekpunt in Europa worden. Met name derde landen zullen dan neigen zich tot de voor hen bekende personen in de grote lidstaten te wenden. Kortom: voorzitterschap van de Raad was wel degelijk een probleem, waar op verstandige wijze een oplossing voor gevonden moest worden.

Het presidium van de Conventie heeft daarom voorgesteld het voorzitterschap van de Raad voor een langere periode door een vaste - door de Raad te verkiezen - voorzitter te laten bekleden. Maar een dergelijke vaste voorzitter van de Raad zal de positie van de Raad ten opzichte van de andere instellingen versterken, en daar-

mee ook de positie van de grotere lidstaten, die immers in de Raad een grotere invloed krijgen. Nederland heeft dit bezwaar onderkend: staatssecretaris Nicolaï wees er op dat een vaste voorzitter van de Raad te vergelijken zou zijn met een nieuwe Zonnekoning. Terecht heeft Nederland, samen met andere kleinere lidstaten, oppositie tegen dit voorstel gevoerd. En niet geheel zonder succes: volgens de uiteindelijke voorstellen van de Conventie komt er wel een vaste voorzitter van de Europese Raad, maar zijn bevoegdheden zijn ten opzichte van eerdere voorstellen afgezwakt. Maar de oppositie van Nederland was laat en zonder duidelijke analyse van de problemen en daardoor ook zonder duidelijke alternatieven. Het gevolg is dus dat de vaste voorzitter er toch komt.

De Europese Raad zal een voorzitter krijgen die voor 2,5 jaar verkozen wordt en eenmaal herkiesbaar is.⁸ Verkiezing vindt plaats met gekwalificeerde meerderheid, te weten (na 1 november 2009) met een gewone meerderheid van de lidstaten die tenminste zestig procent van de bevolking van de Unie vertegenwoordigen. Dat betekent dat Duitsland en twee andere grote lidstaten iedere benoeming kunnen blokkeren. Duidelijk is dat iedere voorzitter die voor herverkiezing in aanmerking wil komen in ieder geval zal zorg dragen dat hij de belangen van de grote lidstaten - die zijn herverkiezing immers kunnen tegenhouden - zal behartigen.

Voor het voorzitterschap van de andere samenstellingen van de Raad zal een roulatieschema 'op voet van gelijkheid' gelden. De Europese Raad stelt de regels voor dat toerbeurtsysteem vast, rekening houdend met het Europese politieke en geografische evenwicht en de diversiteit van de lidstaten. Aangezien het niet meer zo zal zijn dat één lidstaat het voorzitterschap van alle raden bekleedt, zal het Raadssecretariaat (al of niet onder de informele leiding van de voorzitter van de Europese Raad) een sterkere rol spelen bij de coördinatie.

De nu gekozen oplossing voor het voorzitterschap heeft twee gevolgen. Ten eerste zal het vast voorzitterschap van de Europese Raad er toe leiden dat het machts-evenwicht van de Commissie naar de Raad verschuift. Dit is in het algemeen niet in het belang van de kleinere lidstaten. Ten tweede zal het Raadssecretariaat een grotere rol spelen bij het ondersteunen van de verschillende voorzitters van de andere samenstellingen van de Raad. Dit bete-

kent dat het belang van invloed op het Raadssecretariaat toeneemt. Gelet op de machtsverhoudingen ligt het voor de hand dat de grotere lidstaten zullen trachten daar een duidelijke stempel op te gaan drukken

Het uiteindelijk resultaat is wellicht meer bevredigend dan het oorspronkelijke voorstel, maar tevreden mogen wij er niet mee zijn.

COMMISSIE

Een ander probleem betreft de samenstelling van de Commissie. Tot nu toe bestond de Commissie uit één onderdaan uit iedere lidstaat, waarbij tot 2004 uit de grotere lidstaten zelfs twee Commissarissen afkomstig zijn. Ook voor de samenstelling van de Commissie was duidelijk dat niet volstaan kon worden met alles bij het oude te laten. Het is daarom goed dat de Conventie voorstelt om - na 1 november 2009 - het aantal Commissarissen tot vijftien te beperken. Daarnaast kunnen er maximaal vijftien Commissarissen zonder stemrecht zijn. De Europese Raad zal een roulatieschema opstellen voor de samenstelling van de Commissie, waarbij de lidstaten op strikt gelijke voet behandeld zullen worden.⁹

Indien deze bepaling gevolgd wordt - het valt te bezien of zij in de igc overeind blijft - houdt dit dus in dat een land als Frankrijk even vaak een Commissaris met stemrecht heeft als Estland of Malta. Dit heeft twee gevolgen. Ten eerste zal de Commissie minder gezag hebben wanneer belangrijke lidstaten (Frankrijk, Duitsland en het Verenigd Koninkrijk) niet in het college vertegenwoordigd zijn. Dit verzwakt de positie van de Commissie ten opzichte van de Raad. Ten tweede zullen de grote lidstaten op verschillende manieren proberen hun invloed binnen de Commissie te herwinnen. Hiertoe bestaan verschillende mogelijkheden. Ten eerste bij de portefeuilleverdeling. Ten tweede zullen de Commissarissen uit de grotere lidstaten, ook als zij geen stemrecht hebben, door het gewicht van hun achterban toch een zekere invloed kunnen uitoefenen en misschien zelfs meer invloed dan een Commissaris uit een kleinere lidstaat met stemrecht. Ten derde hebben de grotere lidstaten per definitie een groter aandeel in de ambtelijke staf van de Commissie; zij zullen niet schromen daar gebruik van te maken in de periodes dat zij geen Commissaris met stemrecht in het college hebben.

Op middellange termijn kent het voorstel van de Conventie evenwel een veel fundamenteeler bezwaar. Zoals gezegd, valt te verwachten dat de Unie zich verder zal uitbreiden. Niet uit te sluiten valt dat de Unie in 2015 uit 33 of meer lidstaten zal bestaan, te weten de huidige vijftien lidstaten en achttien nieuwe lidstaten uit Midden- en Oost-Europa. Dat heeft bij de huidige voorstellen twee gevolgen. Ten eerste zullen er lidstaten zijn die helemaal niet in de Commissie vertegenwoordigd zijn, ook niet met een Commissaris zonder stemrecht. Ten tweede betekent dit dat bij een toerbeurtsysteem op strikte voet van gelijkheid de meerderheid van de Commissarissen zal bestaan uit onderdanen van de achttien nieuwe lidstaten. De meerderheid van de Commissarissen zal dus afkomstig zijn uit lidstaten die een minderheid van de bevolking vertegenwoordigen (circa 25 procent), een veel lager inkomen per hoofd kennen en die een geheel andere economische en politieke achtergrond hebben. Dit is natuurlijk absurd en kan tot - ook voor Nederland - zeer onwenselijke situaties leiden. Om een voorbeeld te geven: wanneer het wenselijk is dat de Commissie een bepaald voorstel voor wetgeving doet (wetgeving die ook voor Nederland van belang is), is binnen de Commissie daarvoor alleen een meerderheid te vinden als de Raad akkoord gaat met een verhoging van de structuurfondsen. In een dergelijke situatie zouden wij niet moeten willen geraken.

Een en ander betekent dat een toerbeurtsysteem op voet van gelijkheid in ieder geval op de middellange termijn (over circa tien jaar) niet houdbaar is. Zoals gezegd, is het nog maar de vraag of het voorstel in de komende ige overeind blijft. Niet ondenkbaar is dat de grotere lidstaten - die nu het vast voorzitterschap van de Raad binnengehaald hebben - hier een punt van zullen maken. In ieder geval heeft de Europese Centrale Bank een precedent geschapen voor een roulatieschema waarbij de grotere lidstaten vaker aan bod zijn dan de kleinere. Maar een dergelijk roulatieschema zou de invloed van de grotere lidstaten nog meer versterken en is uit dien hoofde niet wenselijk. Nederland zal dan voor een dilemma staan: of een Commissie accepteren waarin de nieuwe lidstaten de boventoon voeren, of akkoord gaan met een roulatieschema, waarbij de grotere lidstaten vaker of zelfs altijd aan bod komen.

Duidelijk moge zijn dat het voorstel van de Conventie - hoewel voor de korte termijn werkbaar - op de middellange termijn tot onbevredigende uitkomsten leidt. Het is zaak daar nu al rekening mee te houden en te anticiperen op oplossingen die op termijn wel aanvaardbaar zijn.

Het is een illusie dat het onverkort vasthouden aan één Commissaris per lidstaat in het Nederlands belang is. Het is een onhoudbaar standpunt en kan er alleen maar toe leiden dat een toerbeurtsysteem met een zwaarder gewicht voor de grotere lidstaten, sneller wordt ingevoerd. En dat is zeker niet in ons belang.

EUROPEES PARLEMENT

De Conventie verandert niet veel aan de werkwijze en de samenstelling van het Europees Parlement. Wel wordt het aantal zetels beperkt en krijgt het Parlement meer invloed op de wetgeving. Maar de essentie is dat het Parlement blijft bestaan uit een samenvoeging van de nationale delegaties uit de lidstaten. Dit heeft twee gevolgen. Ten eerste zal met de toenemende invloed van het Parlement het belang groeien voor de lidstaten om de greep op 'hun' europarlementariërs te versterken. Een dergelijke ontwikkeling zou in het nadeel van de kleinere lidstaten kunnen zijn. Ten tweede leidt dit tot een geringere herkenbaarheid van de europarlementariërs voor de burgers. Men stemt immers op de kandidaat-europarlementariër uit zijn eigen lidstaat, maar fractievoorzitter of woordvoerder over een bepaald onderwerp wordt doorgaans een europarlementariër die uit een andere lidstaat afkomstig is. Een Parlement, waar op zijn minst een deel van de leden via Europese lijsten verkozen wordt, zou de herkenbaarheid van het Parlement vergroten en daarmee tevens het democratisch gehalte van de Unie. Het is ook een waarborg dat de belangen van de kleinere lidstaten beter beschermd worden.

BASISPROBLEEM

De Conventie is er niet in geslaagd een bevredigende oplossing te vinden voor het institutioneel kader van de Unie na de uitbreiding tot 25, en op termijn mogelijk tot 33 lidstaten of meer. Het voorgestelde institutioneel kader marginaliseert op onaantvaardbare wijze de

invloed van de kleinere lidstaten, zoals Nederland, en leidt ook tot een grotere afstand van de burger tot de Europese besluitvorming. Dat komt in hoofdzaak doordat zonder een meer fundamentele herziening van het institutioneel kader, geen oplossing bestaat voor de hierboven beschreven onevenwichtigheden.

Het basisprobleem van de Europese Unie is dat zij een Unie is die bestaat uit enkele grote en vele kleine lidstaten, variërend van Duitsland (82 miljoen inwoners) tot Malta (377.000 inwoners).

Ter illustratie enkele getallen. In de vier grote lidstaten (Duitsland, het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk en Italië) woont 53,6 procent van de bevolking van de toekomstige EU-27. De zes grootste lidstaten (de genoemde vier, plus Spanje en Polen) bevatten zelfs 69,8 procent van de bevolking. De vier grote lidstaten vertegenwoordigen gemiddeld elk 13,4 procent van de bevolking. De twintig kleinere lidstaten, inclusief Nederland (met 3,3 procent), vertegenwoordigen gemiddeld 1,25 procent, dat is dus minder dan één tiende van het gemiddelde aandeel van de grote lidstaten. Duitsland alleen al vertegenwoordigt zeventien procent van de bevolking. Dat is evenveel als de zeventien kleinste lidstaten bij elkaar. Voor besluitvorming met gekwalificeerde meerderheid in de Raad is een gewone meerderheid van de lidstaten vereist, die zestig procent van de bevolking vertegenwoordigen. Dit betekent dat Duitsland, tezamen met twee andere grote lidstaten, ieder besluit kan tegenhouden. Anderzijds, wanneer de zes grote lidstaten het met elkaar eens zijn, is er een coalitie van 13 kleinere lidstaten nodig om een dergelijk besluit tegen te houden. Het klinkt weliswaar democratisch dat Duitsland evenveel stemmen heeft als de 17 kleinste lidstaten tezamen, zij hebben immers evenveel inwoners. Maar de fictie die daarbij gehanteerd wordt is dat de Duitse inwoners het allen met elkaar eens zijn, terwijl bij de zeventien kleinere lidstaten de diversiteit van de belangen wel tot uitdrukking zal komen en zij lang niet altijd op gelijke wijze zullen stemmen. Omdat de Duitse vertegenwoordiger in de Raad geacht wordt de stem van alle Duitsers te vertegenwoordigen, heeft Duitsland onevenredig meer macht dan de kleinere lidstaten die bij elkaar een even grote bevolking vertegenwoordigen.

Tabel: bevolking van de Europese Unie na de uitbreiding in 2007

	bevolking	in % van de EU-27	in % cumulatief
Duitsland	82.038	17.05	17.05
VK	59.247	12.31	29.36
Frankrijk	58.966	12.25	41.62
Italië	57.612	11.97	53.59
Spanje	39.394	8.19	61.78
Polen	38.667	8.04	69.81
Roemenië	22.489	4.67	74.49
Nederland	15.760	3.28	77.76
Griekenland	10.533	2.19	79.95
Tsjechië	10.290	2.14	82.09
België	10.213	2.12	84.21
Hongarije	10.092	2.10	86.31
Portugal	9.980	2.07	88.38
Zweden	8.854	1.84	90.22
Bulgarije	8.230	1.71	91.93
Oostenrijk	8.082	1.68	93.61
Slowakije	5.393	1.12	94.73
Denemarken	5.313	1.10	95.84
Finland	5.160	1.07	96.91
Ierland	3.744	0.78	97.69
Litouwen	3.701	0.77	98.46
Letland	2.439	0.51	98.96
Slovenië	1.978	0.41	99.38
Estland	1.446	0.30	99.68
Cyprus	752	0.16	99.83
Luxemburg	429	0.09	99.92
Malta	377	0.08	100.00
EU-27	481.179	100	

bron: Europese Commissie

De kern van het probleem is dat men getracht heeft twee uitgangspunten in één instelling, de Raad, te verenigen: dat van soevereiniteit en dat van proportionaliteit. Het eerste brengt met zich dat iedere lidstaat een gelijke stem heeft. Het tweede zou inhouden dat het aantal stemmen

evenredig is met het bevolkingsaantal. In de economische theorie bestaat een wet die stelt dat je niet twee doelstellingen met één instrument kunt nastreven. Zo kun je met alleen monetair beleid niet stabiele prijzen en volledige werkgelegenheid bereiken. Naar analogie daarvan zou ook gesteld kunnen worden dat in het institutioneel kader het niet mogelijk is om twee uitgangspunten op harmonieuze wijze binnen één instelling te verenigen. Doe je dat toch, dan veronachtzaam je in feite één van die uitgangspunten en creëer je spanning. *In casu* leidt het er toe dat de kleinere lidstaten in de Raad nauwelijks meer invloed kunnen uitoefenen.

OPLOSSING

De oplossing moet dan ook gezocht worden in een institutioneel kader, waarin de verschillende uitgangspunten in verschillende instellingen tot uitdrukking komen. Er is geen bezwaar tegen dat de Duitse kiezers bij elkaar evenveel invloed hebben als de kiezers van de zeventien kleinste lidstaten, mits de Duitse kiezers niet als één blok opereren. Dat kan door een institutioneel kader te scheppen waarin het wetgevingsproces - voor die wetgeving die nu met gekwalificeerde meerderheid wordt aangenomen - geheel aan een uit twee Kamers bestaand Parlement wordt overgelaten. De Raad blijft dan bevoegd voor alle andere zaken, alsmede de wetgeving waartoe nu met unanimiteit wordt besloten. Eén Kamer van het Parlement wordt gekozen via Europese lijsten, zodat de kiezer rechtstreeks op de toekomstige fractievoorzitter kan stemmen. In deze Kamer is met name het politieke element van belang. De andere Kamer, de Senaat, vertegenwoordigt het nationale dan wel regionale element. Verschillende opties zijn daarbij denkbaar: twee - rechtstreeks verkozen - Senatoren per lidstaat, dan wel een aantal dat afhankelijk is van het aantal inwoners van een lidstaat (bijvoorbeeld twee tot zes).

De Commissie zou in een dergelijk stelsel het vertrouwen van het Parlement moeten genieten, net zoals dat in Nederland voor de regering geldt. De nationaliteit van de Commissarissen speelt dan geen rol.¹⁰ Dat laatste lijkt misschien op het eerste gezicht minder wenselijk, maar zou op den duur - mits met voldoende waarborgen omkleed - een veel evenwichtiger resultaat kunnen opleveren dan een toerbeurtsysteem, zoals nu door de Conventie voorgesteld.

Een institutioneel kader als hier omschreven brengt

mee dat de stem van een Nederlandse of van een Portugese kiezer even zwaar weegt als die van een Duitse kiezer, en niet - zoals nu - de facto geen gewicht heeft.

CONCLUSIE

Het resultaat van de Conventie laat te wensen over. Het zal er toe leiden dat de inwoners van de kleinere lidstaten, waaronder Nederland, in feite niets meer te vertellen hebben. Ook uit oogpunt van democratie en de betrokkenheid van de burger in het algemeen, schiet het resultaat van de Conventie tekort. Het is zaak in de igc te trachten het resultaat te verbeteren. Een duidelijker besluitvormingsproces is wenselijk en een institutioneel kader waarbij het wetgevingsproces grotendeels aan een uit twee Kamers bestaand Europees Parlement wordt overgelaten, lost veel van de geschetste problemen op. Het zal te ver voeren om een dergelijk institutioneel kader in de komende igc tot stand te brengen. Maar het zou de inzet van het Nederlands beleid moeten zijn om zo veel mogelijk daarvan te realiseren. Zo zou een deel van het Europees Parlement via Europese lijsten verkozen kunnen worden, zoals voorgesteld door de ELDR in zijn bijdrage aan de Conventie.¹¹ Ook zou de voorzitter van de Commissie direct door het Parlement benoemd moeten worden, en niet, zoals nu, op bindende voordracht van de Europese Raad.

Maar het is vooral van belang dat de Nederlandse regering een duidelijke visie ontwikkelt op de gevolgen van de uitbreiding op de lange termijn en op een mogelijk en wenselijk institutioneel kader. Dit is een uitdaging voor het Nederlands beleid. Je kunt geen strategie voeren, zonder visie die gebaseerd is op een analyse van de gevolgen van de uitbreiding op de lange termijn. Dit is bij uitstek ook een liberale uitdaging. Niet alleen omdat liberalen hierin een traditie hoog te houden hebben. Het was immers de liberaal Thorbecke die aan de wieg van de democratie in Nederland stond. Maar ook omdat hier, zoals zo vaak het geval is, de liberale aanpak het best het Nederlands belang dient.

Europa is een trein die voortdendert, sneller dan verwacht. Het heeft geen zin te proberen de ontwikkelingen tegen te houden en op de rem te gaan staan, zoals dat een paar keer geprobeerd is. Dat zal de trein niet doen stoppen. Eraf springen heeft ook geen zin. Wat ons te doen staat is een toekomstvisie ontwikkelen voor de iets lange-

re termijn en op basis daarvan tijdig de wissel trachten om te zetten. Zodat de trein daar uitkomt waar wij dat willen. Maar als wij zo doorgaan, worden wij uitgerangeerd.

Mr. drs. S.E. van Tuyl van Serooskerken is lid van de kernredactie van Liberaal Reveil.

NOTEN

- 1 CONV 820/03 d.d. 20 juni 2003.
- 2 Conclusies van het voorzitterschap van de Europese Raad in Thessaloniki op 19 en 20 juni 2003, punt 5.
- 3 V. Giscard d'Estaing, 'Déclaration de Rome', Rome, 18 juli 2003.
- 4 De Raad bestaat uit vertegenwoordigers van de lidstaten op ministerieel niveau. Hij komt in verschillende samenstellingen bijeen. Bijvoorbeeld de Raad Algemene Zaken (ministers van Buitenlandse Zaken), de Ecofinraad (ministers van Financiën), de Landbouwradaad (ministers van Landbouw), etc. De Raad besluit onder meer over wetgeving. Daarnaast is er de Europese Raad, die is samengesteld uit de regeringsleiders of staatshoofden van de lidstaten en de voorzitter van de Commissie. De Europese Raad geeft richting aan het algemeen beleid van de Unie, maar heeft geen wetgevende bevoegdheid.
- 5 De Commissie is het uitvoerend orgaan van de Unie. Zij ziet toe op het naleven van het Verdrag en behartigt de belangen van de Unie. Zij heeft het (exclusief) recht tot initiatief voor het doen van voorstellen voor regelgeving. Voorzitter van de huidige Commissie is Romano Prodi. Nederlands lid is Frits Bolkestein.
- 6 Dit zijn Duitsland (82 miljoen), het Verenigd Koninkrijk (59 miljoen), Frankrijk (59 miljoen), Italië (58 miljoen), Spanje (39 miljoen) en Polen (39 miljoen).
- 7 Zie voor dat laatste onder meer Bob van den Bos, 'VVD draait euroburger een rad voor de ogen', *de Volkskrant*, 27 juni 2003.
- 8 CONV 820/03, art. I-21, lid 1.
- 9 CONV 820/03, art. I-25, lid 3.
- 10 In grote lijnen is dit institutioneel kader beschreven in model 2 van A. Szász c.s., *Modellen voor de instituties van de Europese Unie*, geschrift 92 van de Teldersstichting, Den Haag, 2002.
- 11 Zie: 'Liberals and the Future of Europe', 24-01-03, punt 8.

DE VVD EN DE POLITIEWET 1993

GEERTJAAP BUTH

Het politiebestedel wordt gekenmerkt door een gebrek aan democratische controle, een gebrek aan bestuurlijke aansturing en een gebrek aan goede bedrijfsvoering. De auteur beschrijft waarom een aantal bezwaren, die de VVD-fractie in de Tweede Kamer destijds bij de behandeling van de Politiewet 1993 had, nog steeds actueel en relevant zijn. Een status-quo in het politiebestedel zal de veiligheid van burgers bovendien niet ten goede komen. Volgens de auteur moet het huidige politiebestedel worden omgevormd tot een gedecentraliseerd bestel met een veel strakkere landelijke aansturing.

INLEIDING

Na jarenlange discussie binnen politie en politiek is in 1994 de Politiewet 1993 van kracht geworden. Deze wet, de opvolger van de Politiewet 1957, is tot stand gekomen om de Gemeentepolitie en de Rijkspolitie samen te voegen en te komen tot een op regio's gebaseerd politiebestedel. Dit is gedaan omdat het politiebestedel erg inefficiënt werkte en onoverzichtelijk was: veel gemeenten hadden een eigen politiekorps (Gemeentepolitie) dat lokaal aangestuurd werd maar tevens onder de verantwoordelijkheid het ministerie van Binnenlandse Zaken viel; daarnaast konden kleine gemeenten een beroep doen op de Rijkspolitie dat onder de verantwoordelijkheid van het ministerie van Justitie viel. Dit werkte duidelijk niet goed. De Politiewet 1993 had tot gevolg dat 140 plaatselijke korpsen (Gemeentepolitie) en zeventien plattelandsdistricten (Rijkspolitie) bij elkaar werden gevoegd en weer werden verdeeld in 25 regiokorpsen en een Korps Landelijke Politiediensten (KLPD).

Het nieuwe politiebestedel was gebaseerd op het begin-

sel 'decentraal, tenzij' wat inhield dat het primaat ten aanzien van beheer, bestuur en beleid op decentraal niveau werd neergelegd. De burgemeester van de centrumgemeente in de regio is korpsbeheerder, daarbij bijgestaan door de korpschef. De korpsbeheerder legt verantwoording af aan het regionaal college bestaande uit de burgemeesters van de andere gemeenten uit de politieregio en de hoofdofficier van justitie, die het justitieel gezag vertegenwoordigt. Aan de gemeenteraden zijn de burgemeesters informatieplicht verschuldigd. Dit houdt mede in dat de korpsbeheerder de ontwerpen van organisatie, formatie, de begroting, de jaarrekening en het beleidsplan ter kennis moet brengen van de gemeenteraden in de regio. Bovendien kan er gebruik gemaakt worden van een geschillenregeling indien de gemeenteraad (en burgemeester) vinden dat een besluit van het regionaal college ingaat tegen het gemeentebelang. Verder is er de mogelijkheid de gemeenteraden nauwer te betrekken bij de opstelling van het regionale beleidsplan.

Ik schrijf dit artikel omdat de discussie over de inrichting van het politiebestedel weer op gang is gekomen en eigenlijk nooit is weggeweest. Het laatste jaar heeft oudstaatssecretaris Hessing zich uitgelaten over de mogelijke komst van een landelijke politie en heeft de Amsterdamse hoogleraar Naeyé zich kritisch uitgelaten over het huidige bestel en gezegd dat in feite geleidelijk aan naar een landelijke politie wordt toegewerkt.¹ Tijdens de formatie van Balkenende I is in feite al een voorschot genomen op een landelijke politie door in het Regeerakkoord op te nemen dat er een Landelijke Recherche komt, waartoe onder Paars II al de eerste stappen waren gezet. Vanuit de VVD-fractie in de Tweede Kamer waren weer geluiden te horen over een gebrekkig aangestuurde en democratisch gecontroleerde politie. Ook wordt de weinig efficiënte

en effectieve werking genoemd. Dezelfde geluiden zijn ook te horen vanuit gemeenteraden in het land. Al met al voldoende reden om een aantal zaken betreffende dit politiebestedel op een rijtje te zetten, te kijken hoe het functioneert en daarnaast de problematiek te benaderen vanuit liberale invalshoek.

Ten eerste beschrijf ik het standpunt van de VVD ten tijde van het debat over de Politiewet 1993 en de bezwaren die de VVD uiteindelijk had en de reden waarom zij tegenstemde. Daarnaast ga ik in op de stand van zaken van het politiebestedel op dit moment waarbij ik vooral de gebreken noem op het gebied van democratische controle en bestuurlijke aansturing. Ook wordt kort ingegaan op zowel de versnippering van het bestel als de gebrekkige bedrijfsvoering en de tussentijdse wijzigingen van het bestel. Als laatste wordt ingegaan op hoe de toekomst van het politiebestedel in mijn ogen er uit zou moeten zien en welk standpunt de VVD daarin zou moeten innemen.

VVD-STANDPUNT BIJ DE BEHANDELING VAN DE POLITIEWET 1993

De VVD-fractie in de Tweede Kamer was bij de behandeling van het wetsvoorstel dat tot een nieuw politiebestedel moest leiden absoluut geen tegenstander van het samengaan van de gemeente- en rijkspolitie in één korps. Zij zag net als de andere partijen in dat twee politiekorpsen naast elkaar niet goed werkte. De VVD was dus voorstander van het samengaan van de twee korpsen. Zij verbond daaraan wel een aantal voorwaarden. Ten eerste moest de politie nieuwe stijl wel nog landelijk aan te sturen zijn. De minister van Binnenlandse Zaken en Justitie zouden er wel op moeten kunnen vertrouwen dat de landelijke speerpunten in de praktijk gebracht konden worden. In het Voorlopig Verslag van het wetsvoorstel zei de VVD-fractie al: 'Voor de leden van de VVD-fractie was het echter vooralsnog onduidelijk hoe de competentieverdeling, uitgedrukt in bevoegdheden en verantwoordelijkheden, tussen de minister van Binnenlandse Zaken als beheerder op afstand, de korpsbeheerder en het regionaal college is'.² Daarnaast, en dit was een belangrijk punt voor de VVD, vond de VVD-fractie bij monde van Hans Dijkstal dat de democratische controle onvoldoende was gegarandeerd. Landelijk omdat er voor de minister van Binnenlandse Zaken onvoldoende sturingsmogelijkheden

zouden zijn en daardoor onvoldoende verantwoordelijkheid zou kunnen worden afgelegd aan de Tweede Kamer. Lokaal, omdat gemeenteraden onvoldoende invloed zouden kunnen uitoefenen op het lokaal politiebeleid. In de eerste paragraaf zijn weliswaar een aantal bevoegdheden voor gemeenteraden genoemd maar toch had Dijkstal grote twijfels over de invloed die de burgemeesters - niet zijnde de korpsbeheerder - en de gemeenteraden zouden hebben: 'wij vrezen daarom dat de invloed van de burgemeesters en de gemeenteraden die daar achter zitten, veel te gering zal zijn en dat hun positie bij het beleid en het beheer geminimaliseerd is'.³ Het gevolg is bekend, de VVD-fractie heeft tegen de Politiewet 1993 gestemd maar deze is er door de voorstemmen van andere partijen toch gekomen.

LANDELIJKE GEBREKEN VAN HET HUIDIGE POLITIEBESTEL

Het huidige politiebestedel dat is gebaseerd op de Politiewet 1993 is nu ongeveer tien jaar oud: door het samenvoegen van twee politiekorpsen zijn efficiëntievoordelen bereikt. Toch zijn er ook een hoop gebreken te noemen, gebreken die voortvloeien uit de kritiek die de VVD bij monde van Hans Dijkstal al had. De gebreken komen zowel landelijk als lokaal naar voren.

Al vrij snel na de invoering van de nieuwe Politiewet kwamen de eerste problemen. Dit bleek toen Hans Dijkstal minister van Binnenlandse Zaken was. Bij de affaire Brinkman in het regiokorps Rotterdam Rijnmond vroeg de Tweede Kamer om ingrijpen toen dit uit de hand dreigde te lopen. Dijkstal kon alleen aangeven dat alleen het korps zelf de problemen kon oplossen. De mogelijkheden voor het oplossen rond het conflict rond de toenmalige korpschef lagen voornamelijk daar. Hier wreekte zich dus het gebrek aan mogelijkheden om landelijk in te grijpen wanneer het bij een korps mis zou gaan. En omdat de sturingsmogelijkheden onvoldoende waren kon er ook onvoldoende verantwoording worden afgelegd in de Tweede Kamer.

Ook is het zo dat de korpsen van het Rijk geld krijgen maar dit relatief autonoom kunnen besteden. En doordat de werving voor de korpsen door hen zelf wordt gedaan en zij hun eigen personeelsadministratie bijhouden had het Rijk jarenlang geen invloed noch zicht op de sterkte

van de afzonderlijke korpsen. Ook hier botste Dijkstal als minister met de Tweede Kamer toen hij met veel pijn en moeite de politiesterkte boven water kreeg.

Naast de gebrekkige aansturing en democratische controle van de politiekorpsen kwamen er ook andere gebreken aan het licht. Het was dan weliswaar een vooruitgang dat er van twee korpsen naar één korps was gegaan maar de regionale opzet van het nieuwe politiebestedel leidde wel tot versnippering. De korpsen waren koninkrijkes geworden die door gebrekkige aansturing en controle vaak moeizaam onderling samenwerken. Dit uitte zich ondermeer bij de bestrijding van regio-overschrijdende criminaliteit waarbij vaak moeizaam wordt samengewerkt tussen de regio's. Dit uitte zich ook in de bedrijfsvoering van de politie. In de eerste plaats zijn er meerdere bedrijfsprocessensystemen bij de verschillende korpsen waaronder BPS en X-Pol. Systemen die onderling informatie niet of moeilijk uit kunnen wisselen. Ook de bijbehorende ICT-apparatuur is niet standaard. Zaken die de samenwerking tussen de korpsen niet echt bevorderden. Was dit alles in de politiepraktijk al niet te merken, dan werd het nog eens onlangs bevestigd in het Algemene Rekenkamerrapport, 'Zicht op taakuitvoering politie'.⁴ In dit rapport werd ondermeer geconstateerd dat er een landelijk adequaat toetsingskader ontbreekt waardoor de ministeries onvoldoende basis hebben om de geplande en gerealiseerde prestaties van de korpsen te beoordelen. Ook wordt geconstateerd dat de informatie die de korpsen aan de ministers verstrekken niet bij elkaar te voegen is en bovendien onderling niet vergelijkbaar. Daarnaast is de conclusie dat de regierol van gemeenten bij het formuleren van integraal veiligheidsbeleid onvoldoende van de grond komt.

LOKALE GEBREKEN

Ook op lokaal niveau waren (en zijn) er klachten. Is het voor burgemeesters al lastig om in het regionaal college op een goede wijze de belangen van de eigen gemeente goed over het voetlicht te krijgen (en zeker in politieregio's met veel gemeenten), voor gemeenteraden is dit nog lastiger. Gemeenteraden (vooral van gemeenten waarvan de burgemeester geen korpsbeheerder is) hebben sinds de invoering van de Politiewet 1993 het gevoel dat zij niets in te brengen hebben. Volgens de Evaluatie

Politiewet 1993 (Breedteonderzoek) is de inbreng van de gemeenteraden op het regionale bestuur en beheer gering. De contacten die er zijn lopen voornamelijk via de burgemeesters.⁵ Dit uitte zich bij gemeenteraden ondermeer in een informatieachterstand (soms is het maar afwachten wanneer en waarmee de burgemeester de informatieplicht vervuld), in het gevoel dat de politiesterkte voor de gemeente niet te sturen is en in het gevoel dat het meer de politie is die het veiligheidsbeleid bepaald dan de raad. Wellicht als gevolg hiervan zijn gemeenteraden ook niet altijd even actief in het gebruik van de middelen die zij wel hebben om invloed op de politie te hebben. De ervaring die ik heb vanuit mijn achtergrond is bovendien dat raadsleden vaak onvoldoende op de hoogte zijn van hoe de politie werkt.⁶

TUSSENTIJDSE WIJZIGINGEN

Nu is het niet zo dat er in de afgelopen tien jaar niets is verbeterd aan het politiebestedel. Het beheer is door het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties geleidelijk aan teruggenomen door de budgettaire verantwoordelijkheid te versterken en de sterkte van de korpsen meer van boven af te bepalen. Bovendien is het beheer van de politie (en als laatste dat van het Korps Landelijke Politiediensten) overgegaan naar het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. Momenteel worden er prestatieafspraken voor de korpsen ingevoerd waarop afgerekend kan worden. Wat betreft de informatiehuishouding wordt er gewerkt aan de invoering van één landelijk informatiesysteem. Voor het doen van aangifte bij de politie wordt op dit moment ook nagedacht over één landelijk (elektronisch) aangiftesysteem. Ook het Openbaar Ministerie trekt steeds meer de regie van opsporingsactiviteiten naar zich toe door te komen met opsporingsrichtlijnen. Daarnaast ligt er bij de Tweede Kamer een wetsvoorstel om de Politiewet 1993 te wijzigen. Er komt in dat voorstel een duidelijker scheiding tussen beheer en gezag (tussen regionaal college en korpsbeheerder) en er komt een wettelijk inbrengrecht voor gemeenteraden voor wat betreft de regionale beleidsplannen en jaarplannen.⁷ Daarnaast is de invoering van een landelijke recherche onder het KLPD inmiddels een feit. Dit alles gaat al steeds meer in de richting van één politie maar het zijn slechts een paar stappen.

VVD EN HET POLITIEBESTEL NU EN LATER

De genoemde gebreken van het politiebestedel overziend kan alleen maar geconstateerd worden dat de VVD tijdens de Kamerbehandeling van de Politiewet 1993 gelijk had. Het schort aan de aansturing en de democratische controle van het politiebestedel. De VVD is weliswaar al de tussenliggende jaren achter haar standpunt blijven staan en streefde bijvoorbeeld in haar verkiezingsprogramma 1998-2002 naar een gedeconcentreerd politiebestedel maar echt fanatiek heeft de VVD hier niet voor gestreden. Dit had (en heeft) meerdere redenen. Ten eerste zal nog een reorganisatie het politiebestedel weer overhoop halen. Politie mensen (ook die actief zijn in de VVD) zien doorgaans heel goed de gebreken van het bestel maar vinden dat een reorganisatie teveel overhoop haalt en dat dit ten koste gaat van dat waar het werkelijk over gaat, het vangen van boeven en het veiliger maken van de straat. Burgemeesters (ook van VVD-huize) zijn wel tevreden met het huidige bestel met als argument dat veiligheidsbeleid grotendeels lokaal beleid is. Ik heb bovendien de indruk dat de korpsbeheerders van nu bij voorkeur hun positie niet willen verliezen mocht het tot een gedeconcentreerd politiebestedel komen.

Dit zijn allemaal argumenten die inderdaad tegen een reorganisatie pleiten maar die niet bijdragen aan een oplossing van de problemen die zijn genoemd. De genoemde problemen van een gebrekkige aansturing naast een gebrekkige democratische controle zijn al genoeg redenen om tot een aanpassing van de politieorganisatie te komen. Maar er zijn meer redenen. Veiligheid is bij de burgers steeds meer een *hot item* geworden. Des te meer reden om een goed aangestuurde en functionerende politie te hebben. Doordat veiligheid nummer één is op de politieke agenda heeft dit tevens geleid tot meer bevoegdheden voor de politie. Preventief fouilleren, bestuurlijke ophouding en de toekomstige algemene identificatieplicht zijn daar maar een paar voorbeelden van. Deze vergaande bevoegdheden vergen een goede politieorganisatie die ze zorgvuldig kan hanteren. Maar deze middelen vergen ook een democratische controle van een volksvertegenwoordiging die zelf het nodige tegenwicht moet kunnen bieden. Daarnaast is het begrip integrale veiligheid steeds belangrijker geworden, en omdat gemeenten daarin het voortouw moeten nemen

moet de grip op de politie voldoende zijn. Dit zijn al met al genoeg redenen om te komen tot een aanpassing van het politiebestedel. Nu ik tot deze conclusie gekomen ben is het de vraag hoe de politie dan zou moeten veranderen.

NAAR EEN GEDECONCENTREERD

POLITIEBESTEL

Als er voor een nieuwe richting moet worden gekozen voor het politiebestedel dan moet ermee rekening gehouden worden dat er zowel landelijk sturing en controle mogelijk is als lokale. Dat betekent dat er landelijk de mogelijkheid moet zijn om de politie richtlijnen op te leggen voor wat betreft bedrijfsvoering en beleidsvoornemens op het gebied van opsporing. Het parlement kan dan de minister hierop aanspreken. Dit betekent dat lokaal de burgemeesters beleid moeten kunnen voeren op het gebied van openbare orde en veiligheid en dat de gemeenteraad controle moet kunnen uitvoeren op het veiligheidsbeleid.

Een andere opzet van het politiebestedel zou dus moeten passen in de gedecentraliseerde eenheidsstaat die Nederland is. Dit betekent een gedeconcentreerd politiebestedel waarbij landelijk het politieke gezag valt bij de ministers van BZK en Justitie, gecontroleerd door de Tweede Kamer.⁸ Zij bepalen de landelijke prioriteiten op het gebied van de openbare orde en veiligheid, de directe hulpverlening en de strafrechtelijke handhaving. Ook bepalen zij de bedrijfsvoering, van de aangiftevoorzieningen tot de informatiehuishouding. Niet onbelangrijk: ook de politiesterkte wordt landelijk verdeeld. Het beheer van de politie valt onder de minister van BZK en wordt gemandateerd aan de korpsleiding. Er zou lokaal een directeur politie (of nog steeds een korpschef, hoe je het ook noemen wilt) kunnen worden aangesteld die het beheer uitoefent en die personeel en materieel inzet aan de hand van het door het lokale gezag gestelde prioriteiten.

Om ervoor te zorgen dat Justitie zelf meer grip heeft op de opsporingsactiviteiten van de politie is er zoals gezegd een landelijke recherche. Deze landelijke recherche moet voldoende landelijke slagkracht hebben om de bovenregionale maar ook de internationale criminaliteit te bestrijden zonder dat zij los komt te staan van de lokale politie.⁹ Van belang is hier wederom de informatie-uitwisseling.

Lokaal heeft de burgemeester het gezag over de handhaving van de openbare orde en over de directe hulpverlening. De gemeenteraad controleert de burgemeester en zou rechtstreeks invloed kunnen uitoefenen op het lokale politiebeleid net zoals ander beleid van het college van B&W. Uitgezonderd hiervan zijn de politiesterkte en de bedrijfsvoering die immers landelijk worden opgelegd. De (hoofd)officier van justitie gaat over de lokale strafrechtelijke handhaving van de rechtsorde. In principe valt deze niet onder het lokale niveau maar aangezien de burgemeester in de driehoek zit kan de gemeenteraad indirect invloed uitoefenen. Het lijkt mij overigens een interessante discussie of die wel voldoende is. Ik ben daar nog niet uit.

VERANDERINGEN

Deze veranderingen betekenen een aantal zaken. Ten eerste is de landelijke aansturing veel strakker en kan het Rijk haar prioriteiten opleggen aan de politie. De verantwoordelijke ministers hebben hierdoor meer sturingsmogelijkheden en zijn daardoor ook beter aanspreekbaar door het parlement. Een uniforme bedrijfsvoering heeft positieve gevolgen voor de informatie-uitwisseling binnen de politieorganisatie.

Door de mandatering van de beheersbevoegdheden door de minister aan de korpschef/politiedirecteur valt de burgemeester als korpsbeheerder weg. De democratische controle op zowel landelijk als lokaal niveau zal verbeteren. De burgemeester blijft gaan over openbare orde en veiligheid en legt verantwoording af aan de gemeenteraad.

Er blijven ook een paar vragen over. Wat voor territoriale indeling wordt er aangehouden? De huidige, zodat er behalve intern, weinig zal veranderen? Iets wat weer lijkt op de oude Gemeentepolitie/Rijkspolitie-indeling (ben je volgens mij weer terug bij af)? De grote steden hun eigen korps? Dit zal nog lastig zijn om te beslissen, maar het lijkt mij verstandig om de huidige regio's als administratief/organisatorische eenheid te laten voortbestaan waarbij de grote steden (of de huidige stadsregio's) aparte politieregio's vormen.

Hoe zit het met de gekozen burgemeester? Dit onderwerp is net uitgebreid aan de orde geweest binnen de VVD en wordt genoemd in het huidige regeerakkoord. Hoe zal een gekozen burgemeester omgaan met openba-

re orde en veiligheid? Wordt het een verkiezingsitem? Willen we dit bij iemand die geacht wordt boven de partijen te staan? Binnen de VVD begint men net aan het idee van een gekozen burgemeester te wennen maar ik heb in ieder geval de indruk dat niet iedereen in politiek-bestuurlijk Nederland zich prettig voelt bij een gekozen burgemeester die volledig gaat over openbare orde en veiligheid. Binnen de VVD zijn ook meerdere malen allereerste lokale 'populisten' als mogelijke gekozen burgemeesters als afschrikwekkende voorbeelden genoemd. Dit schrikbeeld zal mijns inziens de discussie over een gedeconcentreerd politiebesteding doen versnellen.

Ook is interessant hoe de verhouding zal worden in de lokale driehoek. Die zal op termijn met een gedeconcentreerd politiebesteding met een gekozen burgemeester bestaan uit de burgemeester, de (hoofd)officier van justitie en de korpschef (politiedirecteur). Hoe zal de verhouding zijn tussen een gekozen burgemeester, met een achterban van kiezers en een (hoofd)officier van justitie? Hoe zal de verhouding zijn met de politiedirecteur/korpschef die tenslotte net als de (hoofd)officier van justitie verantwoording moet afleggen in de eigen organisatie? Dit is voer voor potentiële spanningen. Moet de (hoofd)officier van justitie dan ook gekozen worden? Binnen de VVD zijn er tot dusverre geen voorstanders opgestaan en zelf ben ik er ook niet voor. Je moet er niet aan denken dat enkel het aantal gearresteerde mensen en uitgeschreven bonnen als verkiezingsitem gebruikt zou worden. Maar de discussie hierover zal wellicht wel losbarsten in een partij als D66.

Verder zal een politie die afdoende democratisch kan worden gecontroleerd ook tegenover een gemeenteraad moeten staan die voldoende verstand van zaken heeft. Als was het maar om een gekozen burgemeester tegenwicht te bieden. Dit vergt scholing voor raadsleden, wellicht iets voor de gemeenten zelf om te verzorgen of anders de politieke partijen die de raadsleden leveren. Een nieuwe cursus voor de Haya van Somerenstichting?

SLOT

De VVD heeft altijd gestaan voor het huis van Thorbecke waarin er een heldere verdeling is van verantwoordelijkheden en bevoegdheden en een goede democratische controle. Zoals ik in dit artikel heb aangegeven valt hier-

aan in het huidige politiebestedel het nodige aan te verbeteren. Door het politiebestedel weer in te bedden in het Nederlandse openbaar bestuur op zo'n manier dat de verantwoordelijkheden en bevoegdheden helder zijn en dat er zowel landelijk als lokaal afdoende democratische controle is wordt weer recht gedaan aan deze liberale principes.

Met dit artikel hoop ik dan ook dat ik het oude VVD-standpunt over het politiebestedel een nieuwe impuls heb gegeven, al hebben een aantal ontwikkelingen laten zien dat het een logische weg is. De discussie is door anderen wederom opgestart, laat de VVD hier weer het voortouw in nemen. Wellicht is dit een aanloop naar de verkiezingen van over vier jaar?

Drs. G. Buth is secretaris van de VVD-partijcommissie politie en fractievoorzitter in het Centrum van Rotterdam Momenteel is hij werkzaam bij een advies- en onderzoeksbureau op het gebied van veiligheid, leefbaarheid en maatschappelijke integratie.

NOTEN

1 'Staatssecretaris wil nationale politie', *ACP-Politiebericht*, 2 februari 2003 en 'Er komt één landelijk politiebedrijf', *Binnenlands Bestuur*, 14 maart 2003.

- 2 Tweede Kamer, 22 562, nr. 9. Voorlopig verslag, 21 oktober 1992.
- 3 Handelingen, TK 57 4080-4081, 23 maart 1993.
- 4 Algemene Rekenkamer, 'Zicht op taakuitvoering politie', Kamerstuknummer TK 28791, nrs. 1-2, vergaderjaar 2002-2003.
- 5 Evaluatie Politiewet 1993, Breedteonderzoek, 1998.
- 6 Zie ook Algemeen Politieblad (APB) van 22 maart 2003. 'Gemeente, zegt u het maar, ook de raad moet keuzes maken', waarin journalist Rene van Trigt constateert dat het merendeel van de gemeenteraden ver af staan van het politiebeleid en niet weten wat de politie doet of hoe zij werkt.
- 7 Kamerstuknummer TK 27560 nr.1, 2 en 3. Vergaderjaar 2000-2001. Wijziging van de Politiewet 1993 in verband met de aanpassing van de bevoegdheden op regionaal niveau, alsmede van de bevoegdheden van de Raad voor het KLPD.
- 8 Zie ook: U Rosenthal, E.R. Muller en G.J.N Bruinsma, *Politiezorg in Nederland: Perspectieven voor de korte, middellange en lange termijn*, 1998.
- 9 Bij de discussie over de nationale recherche was bijvoorbeeld een van de argumenten dat een nationale recherche bij haar personeelswerving een te grote aantrekkingskracht zou uitoefenen op de lokale korpsen.

CONSERVATIEVE VEREN

DE VVD EN DE TOEKOMST VAN HET
NEDERLANDSE PARTIJENLANDSCHAP

RIES ROOWAAN

De VVD heeft volgens de auteur haar verkiezingswinst in 1998 in het electorale midden geboekt. De aantrekkingskracht van dat midden blijkt ook uit de laatste verkiezingen, waarin velen op het CDA stemden, niet vanwege affiniteit met het christen-democratische gedachtengoed, maar omdat deze partij een middenpositie innam. Een nieuwe middenkoers zal de VVD daarom geen electorale windeieren leggen. De voor de VVD teleurstellende resultaten van de laatste twee verkiezingen waren volgens de auteur niet te wijten aan haar middenpositie, eerder aan een gebrek daaraan. Bovendien zorgden programmatische en personele onduidelijkheid ervoor dat de VVD met twee tongen sprak: een conservatieve en een liberale. Ligt een nieuwe herijking op het electorale midden in het verschieft? Volgens de auteur past die positie in ieder geval het beste bij de liberale ideologie.

Ten tijde van de verzuiling, zo is wel eens opgemerkt, hadden verkiezingen nog het meeste weg van een volkstelling. De maatschappij was politiek dermate fijnmazig verkaveld dat verrassingen uitbleven. Op zijn laatst sinds de vroege jaren negentig is van die stabiliteit echter weinig meer over. Het jaar 1994 zag een dermate grote winst voor D66 dat deze partij in staat was om een generaties lang voor onmogelijk gehouden doorbraak, een regering zonder confessionele partijen, te bewerkstelligen. De verkiezingen van 1998 leverden op het eerste gezicht een weinig opzienbarende uitslag op, ware het niet dat de helft van de zetels werd ingenomen door linkse partijen, wat wel degelijk hoogst uitzonderlijk is. De gebeurtenissen van 2002 behoeven verder geen toelichting, die van

2003 en vooral de formatie wel, want ondanks een centrum-rechtse meerderheid was er een linkse partij voor nodig om een kabinet zonder de PvdA te kunnen vormen.

Inmiddels is het bijna een cliché geworden dat het politieke stelsel, de constitutionele ordening van Nederland, niet meer past bij een moderne samenleving van geëmancipeerde burgers. De kritiek richt op de 'Haagse kaasstolp', op benoemde in plaats van gekozen burgemeesters, op dito commissarissen van de Koningin, op de coalitiemores en niet in de laatste plaats op de schimmige politieke rol van het Koninklijk Huis.¹ Uiteraard is daar weinig tegenin te brengen, maar daarmee is nog lang niet alles gezegd, omdat ook het Nederlandse partijenlandschap niet meer helemaal bij de huidige maatschappij past.

DE TOESTAND VAN HET LAND

Inmiddels leven politici weer half in de overtuiging dat ze zich op bekend en vooral ongevaarlijk terrein bevinden, want opnieuw wordt er gestreden over de werkloosheid, het begrotingstekort en de bezuinigingen. Sinds de jaren zeventig heeft generatie na generatie politici zich in dat métier kunnen bekwalen, zodat inmiddels een schat aan ervaring is opgebouwd. Veel meer moeite had de politiek iets meer dan een jaar geleden met een land waar de bomen de hemel in leken te groeien en dat de werkloosheid definitief achter zich gelaten scheen te hebben. Meer dan twee decennia neoliberal beleid had de burger geleerd zijn eigen boontjes te doppen, maar overheid en politiek bleken daar niet toe in staat. De normen die de staat oplegde aan de burgers, leken niet voor hemzelf te gelden: de ondoordachte verzelfstandiging van de Nederlandse Spoorwegen, het matige functioneren van de politie, de soms schrijnende toestanden in het onderwijs, het

wanbeleid rondom asiel en immigratie en niet in de laatste plaats de bedenkelijke ontwikkelingen in de gezondheidszorg stonden in schril contrast tot de prestaties en de welvaart van de individuele burgers.

Toegegeven, het land had zich in een razend tempo veranderd. Van een nog in het begin van de jaren zestig ronduit ouderwets land werd Nederland een redelijk welvarend land en vervolgens een gepolariseerd land, waarna in de jaren zeventig de crisis en de werkloosheid toesloegen. Toen onder paars I de arbeidsparticipatie weer toenam en het land rap rijker werd, kwam een grote hoeveelheid energie vrij, die tot dan toe onder de calvinistische deksel was gebleven. Nederland werd een licht hedonistisch, eenduidig consumptief ingesteld land dat opeens een waaier aan levensstijlen vertoonde, zonder dat deze zoals voorheen bewust anti-burgerlijk bedoeld waren.²

Nederland was definitief een land van de middenklasse geworden. Afhankelijk van de criteria die men hanteert, behoren inmiddels minimaal vier tot meer dan zes miljoen huishoudens tot de middengroepen. Een aanzienlijk aantal Nederlanders heeft een eigen huis in *Suburbia*, bezit een auto, is ontkerkelijkt of beschouwt het geloof als een a-politieke aangelegenheid, verwacht niet langer dat de overheid voor alles zorgt, werkt in het bedrijfsleven of bij een bedrijfsmatig gerunde overheidsdienst en is gehecht geraakt aan de welvaart. Een groot deel van deze karakteristieken gaat waarschijnlijk zelfs voor de absolute meerderheid van de Nederlandse stemgerechtigden op, wat direct leidt tot de vraag, waarom de VVD dan niet bijvoorbeeld zestig procent van de stemmen krijgt. Het antwoord ligt in het enigszins merkwaardige partijenlandschap van Nederland.

HET MIDDEN: EEN LAATSTE RESTJE VERZUILD NEDERLAND

In andere Europese landen bevindt zich de christendemocratie aan de rechterkant van het politieke spectrum. Dat is de stamplaat, want sinds de Franse Revolutie waren de religieuze stromingen het behoudende element. Als het *ancien régime* ergens op steunde, dan op het geloof en de leer van de op het goddelijk gezag gefundeerde autoriteit van de vorst. Tijdens de negentiende eeuw kwamen conservatisme en liberalisme dan ook lijn-

recht tegenover elkaar te staan. Tegen het einde van die eeuw voegde zich het socialisme in dit spectrum, waardoor het liberalisme een middenstroming werd. In Nederland ontwikkelde zich echter een ander patroon: de politiek-maatschappelijke verkaveling volgde in de eerste plaats confessionele en veel minder sociaal-economische lijnen. De katholieke en protestantse zuilen vormden met hun scholen, verenigingen, kranten en politieke partijen welhaast complete werelden. Verschillende maatschappelijke groepen - zowel werkgevers als werknemers - met niet zelden tegengestelde belangen werden op de basis van het geloof in een partij verenigd; met deze op harmonie gerichte strategie werd, door de maatschappelijke tegenstellingen religieus te definiëren, de angel uit het sociale conflict (de 'klassenstrijd') ten tijde van de industrialisatie gehaald. In vergelijking met de confessionele was de sociaal-democratische zuil weliswaar opener - aangezien toetreding slechts een politieke keuze en niet ook nog de aanname van een religieuze identiteit veronderstelde - maar tegelijkertijd voor buitenstaanders door rituelen als het dansen rond de meiboom een wat ondoordringelijke wereld. Uitsluitend het liberalisme had zonder voorbehoud de ambitie om Nederland als geheel te vertegenwoordigen.

Het CDA heeft zijn middenpositie, die het min of meer automatische gevolg van de vereniging van werkgevers en werknemers was, lange tijd weten te behouden. De doorbraak van 1994 vormde een voorlopig einde niet zozeer van de christendemocratie, maar wel van de vanzelfsprekendheid in het centrum van de macht te verkeren. Nu het CDA weer terug is in de regering, lijkt deze partij haar plaats in het midden weer in te nemen, maar dat is geenszins zeker. De eenduidige keuze voor de VVD als coalitiepartner tijdens de verkiezingscampagne was een teken aan de wand. Waar het enkele jaren geleden in het midden van het politieke spectrum nogal druk was, omdat de PvdA zich zoals bijna elke sociaal-democratische partij in het Westen als middenpartij afficheerde, lijkt nu vooral de rechterkant zwaar bezet en het is maar de vraag, of dat slechts tijdelijk is. In vele opzichten schijnt het CDA zelfs rechtser dan de VVD te zijn geworden. Naast een traditioneel conservatieve koers op immaterieel gebied zoekt de christendemocratie immers nu ook op sociaal-economisch vlak haar heil rechts. Veelzeg-

gend is dat de vroeger zo sociaal bevoegen linkervleugel van het CDA nauwelijks nog een rol van betekenis speelt; veel meer dan een zwak protest van het CNV tegen de recente bezuinigingsvoorstellen werd niet vernomen.

Deze nieuwe oriëntatie op de rechterkant, die wel degelijk definitief zou kunnen zijn, is niet het gevolg van de luim van het ogenblik, maar het resultaat van een gedegen analyse. Ten eerste verwacht een deel van de christen-democratische kopstukken voor een fors aantal jaren een centrum-rechtse meerderheid en ten tweede vergrijst het CDA-electoraat in een veel hoger tempo dan dat van andere partijen, waardoor het CDA op termijn een (verkapte) ouderenpartij zou kunnen worden. De vergrijzing van de CDA-kiezers brengt op termijn niet alleen vrijwel zeker een verkleining, maar ook haast automatisch een verrechtsing van de partij met zich mee. Naar alle waarschijnlijkheid zal het conservatieve element dan ook meer en meer met de christelijke stroming verbonden raken.

EEN GROTE LIBERALE MIDDENPARTIJ?

Nu het CDA zich voor langere tijd of definitief op de rechtervleugel schijnt te hebben genesteld, waar bovendien de LPF permanent goed lijkt voor in ieder geval een aantal zetels, wordt het centrum voor de VVD niet alleen electoraal veelbelovender, maar ook, belangrijker nog, programmatisch is veel voor een middenkoers - voor het afschudden van de laatste conservatieve veren en daarmee de definitieve ontwikkeling van conservatief-liberale tot liberale partij - te zeggen. In het licht van de hierboven aangeduide veranderingen die de Nederlandse samenleving in de jaren negentig doormaakte, is het zelfs aannemelijk dat de nog resterende conservatieve reflexen in de VVD het voornaamste obstakel op weg naar een grote liberale volkspartij vormen.

Onlangs beschreef de voorman van de VVD, Gerrit Zalm, zichzelf als een 'vooruitgangsoptimist', wat hem in ieder geval volgens diverse teksten op de website van de Edmund Burke Stichting diskwalificeert voor het conservatisme, want dat wordt immers gekenmerkt door een zeker pessimisme over de toekomst. Evenzo is het conservatisme geneigd tot standsdenken en zorg voor geprievilegieerde groepen, legt het de nadruk op verschillen, helt naar stilstand en is vaak enigszins verbeteren; liberalis-

me daarentegen staat voor meritocratie, voor ondernemende burgers, voor openheid, sociale mobiliteit en voor dynamiek. Concreet uit het - op zich natuurlijk respectabele - conservatisme zich in marktfundamentalisme, een eenzijdige nadruk op *law and order* en weinig tot geen aandacht voor het publieke domein³ De snelle ontwikkelingen in de maatschappij vragen evenwel om de ontwikkeling van geheel nieuwe concepten.

Volgens meerdere studies van de Stichting Maatschappij en Onderneming raakt Nederland sociaal steeds meer gesegregeerd en groeien kinderen inmiddels in een zeer homogene *peer group* op. Dat maakt ze anders dan wellicht op het eerste gezicht aannemelijk lijkt, eerder socialer. Het zijn immers niet meer 'de anderen', maar hun gelijken die mogelijkerwijs een ongeluk treft, wat het denken over sociale verzekeringen zonder meer beïnvloedt. Er is evenwel nog een aspect dat voor een heroriëntatie, voor de ontwikkeling van nieuwe concepten, wellicht zelfs radicale veranderingen op dit vlak pleit. Tot voor kort was een ongebroken carrière - zeker in de collectieve sector - eigenlijk de norm. Nu de economie meer op het Angelsaksische model is gaan lijken en de arbeidsmarkt in hoge mate flexibel is geworden, treft de onvermijdelijke periodieke economische neergang ook de financieel specialisten, sales managers, marketeers en anderen die werkzaam zijn in het bedrijfsleven - een groep waar een hoog percentage VVD-stemmers te verwachten is en die op het moment dat de werkloosheid toeslaat, niet opeens op een linkse partij zal stemmen. Voor hen is er de kantonrechter, zijn er de opgebouwde reserves, er is de mogelijkheid zich individueel te verzekeren, maar ook zij kunnen soms kort van een uitkering, in welke vorm dan ook, afhankelijk zijn. Dit stelt de VVD voor de opgave om na te gaan, in hoeverre haar ideeën over de sociale uitgaven nog bij dergelijke carrières en levenslopen passen.

Er is nog een ander gebied - om een tweede en laatste van de talloze verschillen te noemen - waar de conservatieve en liberale wegen zich scheiden en dat is de infrastructuur. Gedurende de industrialisatie en modernisatie in de negentiende en twintigste eeuw - vooral in Nederlands-Indië - was in toenemende mate de overheid verantwoordelijk voor het kader (de materiële en sociale infrastructuur: van de spoorwegen en het telefoonnet tot

en met onderwijs en de arbeidsrust), waarbinnen burgers en ondernemers vrij baan hadden. Dit staat haaks op de denkbeelden van bijvoorbeeld de Engelse *Conservatives*, waarvan een vertegenwoordiger ooit op televisie verklaarde dat de overheid diende te zorgen voor de interne en externe veiligheid, voor de politie en het leger, en verder niets. Het CDA lijkt deze positie in ieder geval deels over te nemen door te pleiten voor een veel kleinere staat in combinatie met een machtig maatschappelijk middenveld.

Conservatieven willen geen staat; liberalen willen zeker geen opgeblazen staat, maar wel een overheid die de burgers in staat stelt om te ondernemen, te ageren en zich te ontplooiën. Weer kijkend naar Engeland moet geconcludeerd worden dat de privatisering van de spoorwegen is uitgemond in een dermate grote ramp, dat het tot een serieuze bedreiging voor de economische dynamiek is geworden. Toen de spoorwegen nog een staatsbedrijf waren, leken de problemen al onoplosbaar en inmiddels zijn ze alleen maar groter geworden. De Nederlandse ervaringen op dit gebied stemmen evenmin hoopvol. Dit is geen pleidooi om de NS onmiddellijk weer tot een staatsbedrijf te maken, omdat de nadelen daarvan al te duidelijk waren, maar wel om het hele proces van privatisering, ook in andere sectoren, opnieuw vanaf het begin tot het eind door te denken en naar alternatieve oplossingen te zoeken. Dit zou het profiel als grote, liberale middenpartij alleen maar ten goede komen.

WINST AAN DE LINKERKANT

Een positie in het midden zou structureel coalities met zowel het CDA als de PvdA mogelijk maken, terwijl voor de christen- en sociaal-democraten slechts de VVD ter beschikking zou staan. Dit opent tevens het zicht op electoraal gewin, want weliswaar heeft de Nederlandse sociaal-democratie een groots verleden achter zich, maar het is de vraag, of zij wel een vergelijkbare toekomst heeft. De partij heeft een zeer heterogene achterban van minimaal drie, duidelijk van elkaar te onderscheiden groepen met volkomen tegengestelde belangen - de linkse middenklasse of elite, de autochtone arbeidersklasse of lagere middenklasse en de allochtonen - wat aanzienlijke spanningen met zich mee brengt. Van deze drie houden met name de lager betaalde autochtonen - min of meer

de traditionele achterban die het leeuwendeel van het sociaal-democratische electoraat uitmaakt(e) - zich in steeds grotere getale verre van de PvdA. Deels stemmen zij inmiddels op andere partijen, deels stemmen zij niet meer: een groot deel van de kiezers die in mei 2002 hun stem uitbracht op de LPF, niet in de laatste plaats de bewoners van de zogenaamde achterstandswijken, had al tijden niet meer de gang naar het stemlokaal gemaakt.

Deze afzijdigheid is minder kortzichtig dan wellicht op het eerste gezicht lijkt. Lange tijd realiseerde de PvdA met behulp van haar enorme electoraat een als progressief verpakte (post-materialistische) middenklasse-agenda, waarbij ontwikkelingshulp, vrouwenemancipatie en asielbeleid belangrijker schenen te zijn dan de behoeften van de traditionele achterban zoals betaalbare woningen en een degelijke ziektekostenverzekering. Deze maskerade - die door Pim Fortuyn in 2002 genadeloos werd uitgebuit - is niet in de laatste plaats zichtbaar bij de problematiek rondom immigratie en asiel, waarvan de lasten vooral gedragen worden door de onderste lagen van de bevolking. Immigratie doet volgens diverse onderzoeken weinig tot niets voor het nationaal inkomen per hoofd van de bevolking, maar maakt wel de inkomensverschillen groter. De inmiddels veelgemaakte multiculturele samenleving bestaat derhalve wel degelijk - maar uitsluitend aan de bovenkant. Wat daar ook in immateriële zin een verrijking kan zijn, is aan de onderkant niet zelden een bitter gevecht om schaarse, vaak slecht betaalde banen en huisvesting van sowieso vrij matige kwaliteit.⁴ Het is geen toeval dat in traditionele immigratielanden juist de linkse beweging, vooral de vakbonden, tegen verdere instroom is, omdat het de lonen onder druk zet; werkgevers zijn er uiteraard voor. Vanuit dit perspectief is het eigenlijk een raadsel dat de PvdA jarenlang voorstander van immigratie in de vorm van asiel en gezinsvorming is geweest. Een van de fundamentele oorzaken achter deze wisselstelling van de sociaal-democratie lijkt dat de parlementariërs en bestuurders - het spraakmakende deel - cultureel vreemd zijn van hun achterban.⁵

Uiteindelijk is de PvdA kwetsbaar op beide flanken. De partij verliest sinds jaar en dag stemmen aan de linkerkant en deze ontwikkeling zal de komende tijd niet omgekeerd worden, maar zich waarschijnlijk eerder versterken. Inmiddels is de SP een gevestigde partij gewor-

den, die een serieuze concurrent en voor zeer grote bevolkingsgroepen een werkelijk alternatief zou kunnen worden, als afscheid wordt genomen van frivole programmapunten als de herintroductie van de gulden en de uit-treding uit de NAVO. De SP met haar duidelijke, materialistische agenda en heldere standpunten moet in staat worden geacht om een enorme electorale zuigkracht te ontwikkelen. Het vooralsnog weinig zichtbare, maar zeer waarschijnlijk grotere gevaar komt voor de PvdA echter van de rechterkant. Als de VVD opschuift naar het midden, ligt er immers niet langer een christelijk *cordon sanitaire* tussen beide partijen en zal de PvdA veel meer dan voorheen direct om de electorale gunst van de lagere middenklasse moeten strijden. Het zal dan sowieso moeilijk worden om afdoende programmatische en electorale ruimte te scheppen tussen een oprukkende SP enerzijds en een in het midden genestelde VVD anderzijds.

Doorslaggevend voor de PvdA is naar alle waarschijnlijkheid, of zij de gevangene blijft van haar post-materialistische agenda, waardoor voor andere prioriteiten, bijvoorbeeld internationale solidariteit, dan de behoeftes van haar traditionele achterban wordt gekozen. De linkse elite werkzaam bij de overheid en non-profit organisaties zal zich in dat geval in toenemende mate geconfronteerd zien met een allochtone achterban, wiens behoeften overigens dikwijls beter aansluiten op de post-materialistische reflexen dan die van het oorspronkelijke electoraat. Dat dit consequenties zal hebben voor de standpunten op het gebied van immigratie en van gezinsvorming met een partner uit het land van herkomst, ligt voor de hand, evenzo dat dit tot een verdere uitstroom van autochtone kiezers zal leiden. Wellicht zal de PvdA de vorming van een islamitische partij overbodig maken, omdat zij grote groepen (vooral grootstedelijke) allochtonen achter zich zal weten te verzamelen.⁶ Zonder twijfel zullen andere partijen - met name de VVD en de SP - van een dergelijke ontwikkeling kunnen profiteren.

VOORUITZICHTEN

In heel Europa bevindt zich de liberale partij in het centrum - waarom zou de Nederlandse samenleving geen grote liberale middenpartij kunnen dragen? Al te vaak klonk in het afgelopen decennium de klacht dat Neder-

land geen echte liberale partij zou hebben; bedoeld werd dat terwijl de ene liberale partij zich regelmatig hulde in een conservatieve jas, de andere programmatisch leentjebuur bij de PvdA speelde. Het is slechts een van de symptomen dat niet uitsluitend de constitutionele ordening van Nederland en de in vergelijking met het buitenland al te bedaagde en ingetogen politieke cultuur, maar ook het partijenlandschap zelf tot de oorzaken van de in de inleiding beschreven electorale onrust behoren.

Omdat paars II met een aardverschuiving eindigde, hebben velen in zowel de VVD als de PvdA de conclusie getrokken dat achteraf bezien deze coalitie een ongelukkig intermezzo was. Op het eerste gezicht lijkt dit logisch, maar dan wordt uit het oog verloren dat lange tijd onder de bevolking grote tevredenheid over de regering heerste en tot een half jaar voor de verkiezingen voortzetting van de coalitie, wellicht met Hans Dijkstal als premier, vanzelfsprekend leek. Dat het uiteindelijk op een debacle is uitgelopen, is niet in de laatste plaats te wijten aan de politici die de tekenen der tijd niet konden lezen of deze niet vertrouwden. Paars was het gevolg van de sinds het midden van de jaren zestig aanzwellende liberale onderstroom in de maatschappij en werd vervolgens de drager ervan. In de jaren negentig versnelde deze ontwikkeling in een dermate hoog tempo dat talloze politici in de PvdA en de VVD hun eigen succes niet op waarde wisten te schatten. Daardoor werd het mogelijk dat aan het einde van paars II een invloedrijke groep sociaal-democratische parlementariërs naar het CDA lonkte, terwijl de VVD naliet om programmatische en vooral personele duidelijkheid te scheppen, zodat de partij met meerdere - zowel liberale als conservatieve - tongen leek te spreken. Dat zoveel achteloosheid Pim Fortuyn een maandenlange *field day* bezorgden, behoeft geen betoog.

De ironie van het geheel is dat terwijl de paarse coalitie tijdens haar bestaan af en toe gezien werd als een vreemde en ietwat onhandige constructie die mogelijk werd gemaakt door de onverwacht hoge economische groei, achteraf vastgesteld moet worden dat zij tot de meest stabiele regeringen in de naoorlogse Nederlandse geschiedenis behoorde. Iets dergelijks is alleen mogelijk als een coalitie kan steunen op een stevig maatschappelijk en politiek fundament. De VVD was al grotendeels naar het midden gekropen - anders was paars niet eens moge-

lijk geweest - en heeft ook daar in 1998 haar grootste overwinning geboekt. De enige partij die dit werkelijk begrepen schijnt te hebben, is ironisch genoeg het CDA, dat nu zelfs bereid lijkt het midden op te geven.

Uiteindelijk verdraagt een geseclariseerde samenleving geen christelijke partij in het hart van de politiek. Naast dit principiële argument voor een middenpositie van de VVD wijzen ook de electorale seinen in de richting van de bij Nederlanders welhaast genetisch bepaalde, met name bij de explosief gegroeide middenklasse ruimschoots voorhanden voorliefde voor de 'gulden middenweg'. Tijdens de verkiezingen van 2002 en 2003 stemden velen op het CDA, niet vanwege affiniteit met het christen-democratische gedachtengoed, maar omdat deze partij een middenpositie innam. Deze stemmen zouden aan de VVD kunnen toekomen, terwijl voor menig voormalig PvdA-stemmer de stap naar de VVD vanwege de geringere afstand niet meer zo'n *stretch* zou zijn. Waarschijnlijk hebben de Europese sociaal-democratische partijen in de jaren negentig terecht de diagnose gesteld dat de grote electorale winst in het midden ligt, maar terwijl de noodzakelijke programmatische spagaat voor hen te groot bleek, vindt een liberale partij juist daar haar natuurlijke plaats.

Dr. Ries Roowaan is in opdracht van de Euregio werkzaam aan de Technische Akademie Ahaus (Ahaus, Duitsland).

NOTEN

1 B. Peper, *Een dolend land*, Amsterdam, 2002.

- 2 Rake observaties in: G. van Schoonhoven (red.), *De nieuwe kaaskop. Nederland en de Nederlanders in de jaren negentig*, Amsterdam, 1999.
- 3 Aanzetten van dit type denken, maar ook twijfels daaromtrent in: H.M. Dupuis, 'Quo vadis, VVD?', *Liberaal Reveil*, 2003, p. 73. Zie ook de reactie hierop: A.L.W. van Herk, 'Quo vadis, VVD?', *Liberaal Reveil*, 2003, p. 117.
- 4 A. van der Zwan, *De uitdaging van het populisme. Essays*, Amsterdam, 2003.
- 5 Een kenmerkende en onbedoeld komische illustratie van deze vervreemding werd opgetekend tijdens een debat over de integratie, dat in maart 2003 in De Rode Hoed (Amsterdam) werd gehouden. Jan Pronk meende dat de problemen binnen de multiculturele samenleving te wijten waren aan de 'gebrekkige integratie van de lagere middenklasse in de Nederlandse samenleving.' De gespreksleider, Vrij Nederland-redacteur Yoeri Albrechts, sprak in dit verband zelfs van 'white trash'. Zie: 'Pronk (PvdA) juicht opkomst AEL toe', *Reformatorisch Dagblad*, 25 maart 2003. Deze kwalificaties tonen de kloof tussen de grote traditionele achterban en de veel kleinere, maar luide linkse elite: de smalle marges van de emancipatie versus bovenmodale, theoretische solidariteit.
- 6 Gezien de traditioneel fijnmazige politieke vertegenwoordiging in Nederland zou een islamitische partij eigenlijk te verwachten zijn, maar vooralsnog lijkt ook de AEL-NL deze verwachting niet waar te gaan maken.

DOEN WIJ NOG WAT AAN DE WONINGNOOD?

P O L D E B E E R

De woningnood is weer terug. Het tekort is landelijk opgelopen tot ca. 170.000 woningen en zal de komende jaren nog stijgen. Met name starters komen moeilijk aan de bak. Ook ouderen onder vinden problemen om passende woonruimte te vinden. De gemiddelde wachttijd voor een huurwoning bedroeg reeds in 2001 in de grote steden acht jaar en in de rest van Nederland 2,5 jaar. Inmiddels is dat snel verergerd. Het aantal opgeleverde woningen daalt nog steeds. In een welvarend land als Nederland is dit onaanvaardbaar. Voorspelbaar is dat de oppositie de woningnood hoog op de politieke agenda zal zetten.

Jaarlijks leveren wij 65.000 woningen op in plaats van de negentig- à honderdduizend die nodig zijn. Dat komt o.a. door de stroperige wettelijke procedures, opeenstapeling van milieutechnische eisen en afnemend élan bij gemeenten. Maar verreweg de belangrijkste oorzaak is het zogeheten 'restrictief ruimtelijk ordeningsbeleid' zoals dat sinds 1990 vanuit Den Haag wordt gedicteerd. Veel gemeenten, die flink wat woningen zouden kunnen en willen bouwen, mogen dit niet van Rijk en provincies. Terwijl andere gemeenten, die juist heel veel moeten bouwen in de aangewezen Vinexgebieden, vaak geen kans zien om deze taak goed te volbrengen. Dit heeft rampzalige gevolgen. Zo is op veel plaatsen tekort ontstaan aan grond, waarop direct kan worden gebouwd. Verder heeft dit beleid geleid tot bouwmonopolies in de Vinexgebieden en tot kunstmatige schaarste aan woonruimte daarbuiten. Vooral dat laatste verklaart de enorme prijsstijgingen sedert 1995. De kopers in Nederland betalen veel meer voor hun woning dan nodig zou zijn geweest. De doorstroming in de koopsector stagneert. En dat heeft

weer tot gevolg dat in de huursector onvoldoende betaalbare woningen vrijkomen. Bovendien bemoeit menige provincie zich veel te veel met de bouwplannen van de gemeenten – soms tot in de meest belachelijke details. Daarom zou het volgende moeten gebeuren:

LIBERALISERING VAN HET WOONBELEID

Plattelandsgemeenten mogen voortaan weer voor de eigen sociaal of economisch gebonden bouwen, eventueel met een kleine plus. Verder mogen alle stedelijke gemeenten, zowel grote als kleine, zoveel woningen plannen als zij nodig achten. Geen contingentering en geen rode contouren meer. Alle gemeenten beslissen voorts over de soort te bouwen woningen (hoog of laag, groot of klein, koop of huur) en ook over de bebouwingsdichtheid. Dat wordt niet meer door de provincie bepaald. De provincie aanvaardt dus het bouwprogram als een gegeven, maar wijst in overleg met de gemeenten wel de woninglocaties aan. Daar worden uiteraard ook de binnenstedelijke open plekken bij betrokken. De locaties worden vastgelegd in het streekplan. En verder houdt de provincie de regie over de bedrijfsterreinen. Op die manier krijgen alle stedelijke gemeenten de volle vrijheid om woningen te bouwen en wordt toch de groene ruimte niet onnodig aangetast. Er behoeft niet te worden gevreesd voor teveel woningbouw. Niemand bouwt voor de leegstand. Gemeenten, die teveel woningen plannen, zullen ervaren dat de locatie langzamer wordt volgebouwd dan zij hadden gedacht. Landelijk bezien geen probleem. Waar sprake is van agglomeraties treedt de regionale autoriteit in de rol van de provincie.

Minister Kamp heeft destijds per brief aan de Tweede Kamer nieuw beleid op tafel gelegd, dat een flink eind deze kant op gaat. Een hele verademing! Alleen is daarin

het recht van gemeenten om hun eigen bouwprogramma vast te stellen, niet expliciet vastgelegd. In het nieuwe regeerakkoord evenmin. Het gevaar, dat de hogere overheden zich daarmee bemoeien, blijft dus bestaan.

ANDERE AANPAK DOOR DE GEMEENTEN

Het Vinexbeleid heeft ertoe geleid dat menige gemeente voor de voeten werd gelopen door projectontwikkelaars die bouwgrond hadden opgekocht. Helaas vonden sommige gemeenten het eigenlijk wel best dat zij met een beperkt aantal partners te maken kregen, waardoor de vrije marktwerking bij voorbaat in de kiem werd gesmoord. Met de liberalisering van het woonbeleid wordt het de gemeenten gemakkelijker gemaakt om een groter aantal bouwers met elkaar laten concurreren en daaruit de plannen te kiezen, die de beste prijs-kwaliteit-verhouding bieden. Op menig gemeentehuis worden beslissingen genomen zonder vooraf te analyseren waar de markt naar vraagt en zonder zich goed te verdiepen in de belangen van de woonconsumenten. Het gemeentelijk beleid moet dus veel meer consumentgericht worden. Ook moeten op grotere schaal vrije kavels worden uitgegeven voor particuliere opdrachtgevers. Internationaal slaat Nederland hier een pover figuur. Kortom, vrijheid voor de gemeenten om hun eigen plannen te realiseren vergt ook meer inzet om deze verantwoordelijkheid waar te maken! Hier is een schone taak weggelegd voor de liberale gemeenteraadsleden.

DE GRONDPOLITIEK

Er zijn er rapporten verschenen die erop duiden dat her en der veel geld is verdiend op de grondverkoop teneinde de gemeentelijke kas te spekken. Dat is niet redelijk tegenover de nieuwe kopers en huurders. Met name het systeem van de 'vaste grondquote' (waarbij de grond ook duurder wordt als de bouwkosten toenemen) werkt zeer onheus en contraproductief. Er zal meer openheid moeten komen over de boekhouding van de gemeentelijke grondbedrijven. Tegen de projectontwikkelaars zullen de gemeenten veel actiever moeten opereren op de grondmarkt met reeds bestaande wettelijke instrumenten zoals de Wet voorkeursrecht gemeenten en de Ontheingingswet. Het Rijk moet misbruik van het zelfrealisatierecht zo snel mogelijk uitbannen door snelle invoering van de aan-

gekondigde Wet op de grondexploitatie.¹ Overigens zou in liberale kring best wel eens een principiële discussie mogen plaats vinden over de juistheid van dit recht. Het verstoort de vrije marktwerking en er zijn twee ingewikkelde wetten voor nodig om alle kwalijke maatschappelijke gevolgen te corrigeren. Tenslotte, als de gemeenten vrij mogen bouwen, kunnen alle beperkingen die aan de eigen woningbezitters zijn opgelegd bij doorverkoop van hun huis worden afgeschaft.

RADICALE DEREGULERING VAN DIVERSE WETTEN

De huidige procedures, in ondermeer de Wet Ruimtelijke Ordening, de Woningwet alsmede het Bouwbesluit zijn veel te omslachtig en de voorschriften te ingewikkeld. Laat het Rijk zich beperken tot het aanwijzen van natuurgebieden, watergebieden, de hoofdinfrastructuur en de grote projecten. Een huurbelasting moet worden afgewezen. Het lost niets op aan het woningtekort; het creëert inkomenswijken; het geld komt in de schatkist terecht in plaats van bij de woningcorporaties; en het is buitensporig bureaucratisch.

TOT SLOT

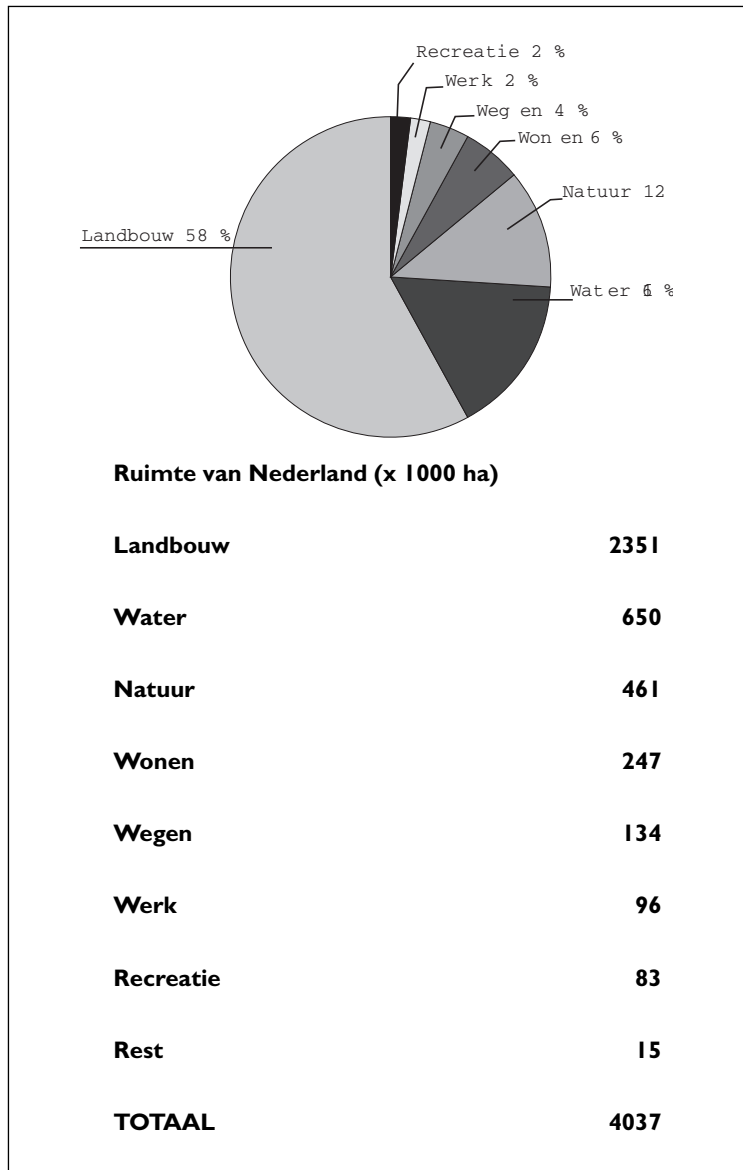
Onze liberale visie is dat de gerechtvaardigde voorkeuren van de woonconsumenten dienen te worden gerespecteerd - of dat nu huurders of kopers zijn. Daarbij moet worden bedacht dat wij bouwen voor drie opeenvolgende generaties. Zelfs bij een bescheiden economische groei zal de toekomstige woonconsument veel hogere eisen stellen aan het wonen. Het op elkaar proppen van mensen in dichtheden van 35 tot veertig woningen per hectare in de buitenwijken past daar absoluut niet bij. De argumenten voor dergelijk beleid stammen uit de tachtiger jaren en zijn al lang achterhaald. Men zal ons later verwijten dat wij geen oog hebben gehad voor het scheppen van een duurzame woonomgeving. Thans is 86 procent van ons land open ruimte. Vijftig jaar lang ruimer bouwen, zeg twintig á 25 woningen per hectare in de uitlegggebieden, heeft tot gevolg dat daar nog geen twee procent extra van af wordt afgeknabbeld. Geen reden dus voor paniek! Maar dan zijn wel miljoenen Nederlanders veel fijner gehuisvest. Wie in een eengezinshuis zit, beschikt dan over een behoorlijke tuin en behoeft niet ieder

weekeinde met mooi weer in de file naar bos of hei te staan. Tevens is dan ruimte beschikbaar gehouden voor toekomstige maatschappelijke ontwikkelingen zoals extra ruimte voor thuiswerken. Daarom: in de belangenafweging verdient deze bescheiden ruimtelijke claim voor beter wonen prioriteit. En op korte termijn komt met dit beleid de doorstroming weer op gang.

Ing. L.M. de Beer is oud-lid van de Eerste en Tweede Kamer voor de VVD.

NOTEN

- I Indien de eigenaar van de grond in staat en bereid is om de bestemming te verwezenlijken, mag hij niet worden onteigend. Dit staat niet met zoveel woorden in de Ontheigeningswet, maar vloeit voort uit jurisprudentie op artikel 79.

TUSSEN VRIJHEID EN VERANTWOORDELIJKHEID

BOEKBESPREKING VAN BART JAN SPRUYT,

LOF VAN HET CONSERVATISME

JERKER SPITS

In 1974 publiceerde mr. J.L. Heldring in dit blad zijn artikel Lof van het Conservatisme, waarin hij zijn bekering tot het conservatisme wereldkundig maakte.¹ Het artikel zorgde destijds voor de nodige ophef. Heldrings lofzang van het conservatisme wekte bevreemding in een tijd waarin het progressieve denken de boventoon voerde en het conservatisme zich als politieke grondhouding in een niet al te grote belangstelling mocht verheugen. Lange tijd gold Heldring dan ook als Nederlands enige conservatief.² Maar in december 2000 hees een groep jonge conservatieven rond de Leidse rechtsfilosoof Andreas Kinning de vlag van het conservatisme en bracht deze politiek-filosofische traditie opnieuw onder de aandacht. Zij riepen de Edmund Burke Stichting in het leven, een platform voor conservatief gedachtegoed in Nederland.

Door de inspanningen van dit genootschap klinkt het conservatisme sinds enige tijd weer mee in de opiniebladen. Ook *Liberaal Reveil* heeft de afgelopen jaren verschillende malen aandacht aan de Burkianen besteed. Binnen de doelstelling van de stichting het conservatisme verder te verbreiden, valt ook het hier te bespreken boek *Lof van het Conservatisme* van Bart Jan Spruyt, directeur van de Burke Stichting. De historicus en politiek commentator – Spruyt was lange tijd parlementair journalist bij het *Reformatorisch Dagblad* – poogt met zijn werk een overzicht van het conservatieve gedachtegoed te geven en de vraag wat heden ten dage de betekenis van het conservatisme kan zijn te beantwoorden. Uit ‘eerbetoon’ aan J.L. Heldring, bekend Spruyt, heeft hij zijn boek dezelfde titel gegeven als Heldrings artikel uit *Liberaal Reveil* (p. 12).

In zijn boek zet Spruyt het conservatieve gedachtegoed uiteen van denkers en politici als Alexis de Tocqueville, Edmund Burke, C.S. Lewis, Winston Churchill en Leo Strauss. Hierbij kiest Spruyt niet voor een historische

benadering, die schetst hoe het conservatisme eind achttiende eeuw als politieke filosofie ontstond als reactie op de Franse Revolutie, maar voor een serie portretten van uiteenlopende conservatieve denkers en politici.³ Deze portretten zijn over twee hoofdstukken gerangschikt: conservatieve staatkunde en conservatisme en cultuur. Aan deze hoofdstukken gaat een tamelijk uitvoerig hoofdstuk over het Nederlandse conservatisme debat vooraf. Een epiloog gaat in op de actualiteit van het conservatisme in het huidige politieke klimaat.

Spruyt is er in zijn onderhoudend geschreven portretten van vooraanstaande conservatieven in geslaagd een divers en toch samenhangend beeld van het conservatisme te geven. In C.S. Lewis en Leon Kass komen twee belangrijke representanten van de natuurrechtstraditie aan het woord; zij leggen de nadruk op fundamentele waarden die door het recht zouden moeten worden beschermd of waarop het recht is gebaseerd. In de gedeelten over Roger Scruton en Paul Cliteur wordt aandacht aan de cultuurrechtstraditie besteed, het geloof in het belang van tradities en instituties die in de loop van de geschiedenis hun waarde hebben bewezen. Toch kent ook Spruyts conservatieve canon zijn beperkingen: zo gaat hij voorbij aan de omstreden traditie van Duitse conservatieve cultuurkritiek uit de Republiek van Weimar en lijkt voor de schaduwzijden van het conservatisme bij een politicus als Winston Churchill – bijvoorbeeld zijn imperialistische politieke opvattingen – geen plaats. Hierdoor vrijwaart hij het conservatisme van antidemocratische trekken die lange tijd toch een onmiskenbaar onderdeel vormden van de conservatieve traditie. Daartegenover staat dat Spruyt het conservatisme van de Duitse theoloog Dietrich Bonhoeffer verrassend belicht en met zijn hoofdstukken over J.L. Heldring en C.S. Lewis leven-

dige en aansprekende biografische portretten heeft geschreven.

Uiteraard behelst Spruyts studie van het conservatieve gedachtegoed ook een kritisch oordeel over het liberalisme. Niet alleen in zijn epiloog, maar ook in de portretten van conservatieve denkers en politici besteed Spruyt aandacht aan de verhouding tussen liberalisme en conservatisme, wat niet zo vreemd is als men bedenkt dat het gedachtegoed van een denker als Edmund Burke in het verleden zowel door liberalen als conservatieven is geclaimd. Daarnaast gaat Spruyt in op het huidige politieke klimaat en tracht hij de plotselinge opkomst van Pim Fortuyn in 2002 te verklaren. Wat is nu Spruyts conservatieve kritiek op het huidige politieke klimaat? En hoe interpreteert hij het veelbewogen politieke jaar 2002? Is zijn conservatieve kritiek gerechtvaardigd? En biedt deze kritiek ook aanknopingspunten voor het liberalisme? Deze vragen lijken mij een nadere beschouwing waard.

Spruyts conservatieve kritiek betreft met name de ontzuiling en de individualisering zoals deze sinds de jaren zestig in Nederland hun beslag hebben gekregen. Zoals Burke in gepassioneerde betogen tegen de Franse Revolutie het willekeurig gebruik van macht door het negeren van tradities en constituties bekritiseerde, zo hekelt Spruyt het verdwijnen van een 'oude orde' na de jaren zestig: vrijheid (libertas) zou sindsdien zijn omgeslagen in losbandigheid (licentia).⁴ De politiek zou na de culturele revolutie van de jaren zestig te gemakkelijk zijn meegegaan met de stroming van de tijd en belangrijke waarborgen ten onrechte hebben opgeruimd. Spruyt spreekt van een 'vrijbuitigerige democratisering' met een 'verplattend vrijheids- en gelijkheidsideaal' (p. 134). Bovendien zou als gevolg van een verkeerd begrepen vrijheidsgedachte de rol van de overheid steeds groter zijn geworden.

Uitgaande van het gegeven dat veel religieuze normen en waarden een *gesunkenes Kulturgut* vormen, ziet Spruyt drie uitwegen voor het conservatisme: een utopisch geloof in het herstel van christelijke normen en waarden, het geloof in het natuurrecht en het geloof in het cultuurrecht. Spruyt zelf lijkt vooral de laatste weg te verkiezen, wanneer hij stelt dat het constitutionalisme 'geen voldoende voorwaarde' voor het bestaan van een vrije samenleving biedt (p. 13). De ordening van de

samenleving volgens scherp belijnde liberale beginselen, zoals verwoord door Paul Cliteur, wijst Spruyt dan ook af.⁵ Hiermee dreigt volgens Spruyt 'een nieuw, zij het dan nu liberaal, fundamentalisme, een nieuwe seculiere religie, die net zo monomaan is als welke andere ideologie dan ook' (p. 211). Volgens Spruyt moet worden voorkomen dat bij de ordening van de samenleving een bepaalde levensbeschouwing (lees: de liberale) zich als een deken over het land uitspreidt. Het probleem is echter waaraan men regels voor het samenleven kan ontleen als men een ordening volgens liberale principes afwijst. Aan religie ontleende normen en waarden worden immers niet langer door een meerderheid onderschreven en verschillen sterk per geloof. Het vertrouwen in objectieve, voorgegeven waarden is niet langer vanzelfsprekend. Spruyt pleit voor 'door fatsoen begrensde vrijheden' (p. 212). Een constitutie kan de wil van de overheid en die van de burgers begrenzen en daarmee politieke en maatschappelijke vrijheid garanderen; nodig is volgens Spruyt echter ook dat de burger enig besef voor omgangsvormen en moraal is bijgebracht.

Spruyts conservatieve kritiek op de huidige politiek lijkt vooral te worden bepaald door een cultureel-pedagogisch ideaal. De burger dient met voldoende verantwoordelijkheidszin te worden uitgerust. Spruyt spreekt in dit kader van 'een morele orde (...) die de impulsen van het eigen ik in toom moet houden' en de individuele burger moet worden bijgebracht (p. 13). Een vrije en fatsoenlijke samenleving kan volgens Spruyt alleen worden gegarandeerd als de 'uitwendige orde' van een vrije, democratische rechtsstaat met een 'inwendige' van gewetens- en karaktervorming gepaard gaat (p. 15). Belangrijk is hierbij Spruyts opvatting van het begrip vrijheid. Het individu kan volgens Spruyt alleen werkelijk vrij zijn indien hij beschikt over bepaalde karaktereigenschappen zoals zelfbeheersing, moed en naastenliefde. Ons vrijheidsbegrip verdient volgens Spruyt dan ook correctie vanuit het inzicht dat vrijheid alleen met zelfbeperking bestaanbaar is.

Maar hoe wil Spruyt dit herstel van geweten en karakter bereiken? De vorming van het menselijk karakter kan volgens de historicus het best worden overgelaten aan 'kerninstellingen' als gezin, school, universiteit, vereniging en kerk. Spruyt benadrukt daarmee vooral de structuren die tussen overheid en burger in staan. De

overheid kan zich volgens Spruyt maar beter niet met zaken bemoeien die aan deze kerninstellingen zouden kunnen worden toevertrouwd. Uitgaande van dit subsidiariteitsbeginsel en de gedachte van soevereiniteit in eigen kring wil Spruyt in de samenleving een juist evenwicht bereiken tussen vrijheid en verantwoordelijkheid, tussen individuele ontplooiing en de bescherming tegen willekeur. De huidige verhouding tussen individu en staat houdt volgens Spruyt onvoldoende rekening met het belang van intermediaire structuren, waarin burgers 'samen voor zichzelf' kunnen zorgen (p. 208).

De door de politiek fout begrepen rol van de overheid zou tegelijk een belangrijke oorzaak zijn voor het ontstaan van een massale onvrede over de politiek in 2002. De twee kabinetten-Kok zouden hebben verzuimd de 'dynamiek van de geschiedenis' in goede banen te leiden door 'aan het marktdenken ruim baan te geven en instituties te verzwakken'. Zowel de winnaars als de verliezers van dit beleid zouden hun man in Pim Fortuyn hebben gevonden; de winnaars omdat zij meenden dat de overheid hen nog teveel voor de voeten liep, de verliezers omdat diezelfde overheid te weinig voor hen zou hebben gedaan om hen tegen de modernisering van de maatschappij te beschermen. Door voor een herstel van intermediaire structuren te pleiten zou Fortuyn wel degelijk raakvlakken met het conservatisme hebben vertoond. Fortuyns *De verweesde samenleving* (1995) bestempelt Spruyt zelfs als 'het meest conservatieve boek in het Nederlands sinds de vroeg-twintigste-eeuwse-publicaties van Abraham Kuiper en A.F. de Savornin Lohman' (p. 19). Maar Spruyt is realist genoeg om te beseffen dat aan een dergelijke conservatieve interpretatie van het fenomeen Fortuyn grenzen gesteld moeten worden. Gelijktijdig met zijn opkomst zouden de conservatieve trekken van Fortuyn zijn verdwenen. Zo zou Fortuyn zich met zijn boek *De puinhopen van acht jaar paars* (2002) als een 'explosief mengsel van libertinisme, liberalisme en socialisme' hebben ontpopt. Weliswaar zou Fortuyn 'als een volkse en in dit opzicht meer succesvolle variant van Frits Bolkestein' door zijn bestrijding van het politiek correcte denken ook een ruimte hebben gecreëerd waarin het conservatisme nieuwe kansen kreeg, maar van Fortuyns opkomst zouden conservatieven toch vooral veel last hebben gehad (p. 10).⁶

Spruyt houdt de huidige politiek voor dat zij het individu te belangrijk vindt en te weinig uitgaat van grotere samenhangen als geschiedenis, continuïteit, traditie en natuurlijke orde. Deze kritiek komt overeen met Spruyts verwijt aan het liberalisme. Het liberalisme legt volgens Spruyt teveel de nadruk op de handelingsvrijheid van de burgers en zou weinig of geen respect tonen voor instituties die de samenleving in de loop van de tijd heeft opgebouwd: 'kerninstanties' die in wezen onmisbaar zouden zijn om een samenleving in stand te houden. Daarnaast verwijt Spruyt het liberalisme een minimale moraal. Liberalen zouden materialistisch en vanuit een versimpeling van ethische kwesties denken. Dit blijkt bijvoorbeeld duidelijk uit Spruyts kritiek op de VVD na het vertrek van Bolkestein, wiens 'cultureel conservatisme' Spruyt prijst, ook al zou Bolkestein hebben nagelaten waarden en normen uit de klassieke en christelijke traditie te concretiseren.⁷

Door al te optimistisch uit te gaan van de goedheid van de mens en de maakbaarheid van de samenleving zou het liberalisme geen scheiding maken tussen illusie en realiteit. Instemmend citeert Spruyt dan ook een van de personages uit Thomas Manns roman *Doktor Faustus*, die stelt dat de positie van het liberalisme zwak is, 'omdat het haar moralisme en humanisme ontbreekt aan inzicht in het demonische karakter van het menselijk bestaan. Zij toont zich weliswaar beschaafd, maar oppervlakkig; waar het gaat om het ware begrip van de menselijke natuur en de tragiek van het leven heeft de conservatieve traditie haar fundamentele deugdelijkheid bewezen.' Gelijk de figuur uit Thomas Manns roman benadrukt ook Spruyt dat het leven te 'irrationeel en te tragisch' is, om zich door optimistische principes te laten ordenen (p. 199). Het liberale mensbeeld zou getuigen van een uiterst naïeve levensopvatting, waarin te weinig wordt onderkend dat ook de mogelijkheid van het kwaad in de menselijke aangeleg besloten ligt. Op dit punt aangekomen lijkt het goed Spruyts kritiek van de nodige kanttekeningen te voorzien.

Spruyt presenteert het conservatisme als een nuchter tegengif voor wereldvreemd idealisme. Arnold Heumakers heeft er op gewezen, dat ook Spruyt zelf een pedagogisch ideaal uitdraagt.⁸ Volgens Heumakers betreft dit ideaal de maakbaarheid van het individu. Inderdaad pleit Spruyt minder voor een *law-and-order*-ideologie dan

voor een conservatisme als cultureel-pedagogisch ideaal. En dat is wel enigszins opvallend te noemen, gezien het geringe vertrouwen dat conservatieven doorgaans in de maakbaarheid van mens en maatschappij plegen te stellen. Uiteindelijk lijkt Spruyt door zijn conservatieve pedagogiek juist te onderschrijven dat de overheid niet mag afzien van idealistische en normatieve aspiraties, ook al dient zij de verwezenlijking hiervan aan 'kerninstellingen' over te laten.

Uitgangspunt van het liberalisme is nog steeds de vrijheid van het individu. Spruyts conservatisme behelst zowel een versterking van de eigen individuele verantwoordelijkheid van de burger als een beperking van de rol van de overheid. Spruyt lijkt het liberalisme vooral op te vatten als een politieke grondhouding die verzaakt de menselijke drang naar vrijheid in te perken. Maar ook het liberalisme stelt grenzen aan de vrijheid van het individu, zodra deze een aantasting of bedreiging vormt van andere individuen. Het verschil tussen conservatisme en liberalisme in deze kwestie is dan ook wellicht minder groot dan Spruyt beweert, ook al benadrukt Spruyt dat het om een principekwestie gaat.

Ook lijkt Spruyt weinig onderscheid te maken tussen het klassiek liberalisme en het ontplooiingsliberalisme. Tot het liberalisme behoren echter ook klassieke liberalen die kritisch staan ten opzichte van het ontplooiingsliberalisme. Kiest men voor deze bredere definitie van het liberalisme, dan valt het heel wat lastiger om conservatieve van liberale kritiek te onderscheiden, met name op sociaal-cultureel en ethisch terrein. Hetzelfde geldt voor de rol van de overheid: ook hier staat tegenover het ontplooiingsliberalisme het klassiek liberalisme dat de overheid een veel bescheidener takenpakket toekent. Je zou Spruyt kunnen verwijten, niet voldoende tussen beide stromingen van het liberalisme te onderscheiden.

Gezien de huidige maatschappelijke ontwikkelingen lijkt het wenselijk de grenzen van de individuele vrijheid duidelijker dan voorheen te markeren. De discussie over normen en waarden, de afname van sociale cohesie en een tolerantie die uitmondt in permissiviteit wijzen op de schaduwzijden van een al te optimistisch begrepen vrijheid. De ogen van de burger richten zich meer en meer op de overheid, van wie een oplossing voor deze maatschappelijke kwesties wordt verwacht. De vraag is dan

ook of een kleine maar weerbare overheid haar rol in deze vraagstukken juist niet sterker zou moeten waarneemen in plaats van, zoals Spruyt bepleit, deze over te laten aan maatschappelijk instanties. Eric Balemans heeft onlangs in dit blad op dit dilemma gewezen.⁹

Spruyt roept met zijn *Lof van het conservatisme* interessante vragen op. Zijn conservatieve kritiek biedt in menig opzicht aanleiding tot een doordenking van de beginselen waarop ook liberale politiek berust, met name als het gaat om het spanningsveld tussen individuele verantwoordelijkheid en de rol van de overheid. Spruyts kritiek op het liberalisme bevat dan ook een serieus te nemen waarschuwing: een politiek die samenvalt met beheer in het teken van doelmatigheid voorziet niet in een behoefte aan collectieve identiteit, publieke gevoelens van angst en morele onzekerheid. Gezien de voorgenomen bezuinigingen van het tweede kabinet-Balkenende lijkt Spruyt met zijn gedachten bruikbare posities ook voor de huidige politiek aan te leveren. De rol van de overheid zal als uitvloeisel van de voorgenomen bezuinigingen kleiner worden. Tegelijk verlangen burgers van de overheid meer dan alleen economische prestaties, zoals uit de steeds terugkerende discussie over normen en waarden blijkt. Het 'liberale dilemma', waar Balemans naar verwijst, zal daarom ook in de toekomst aandacht vragen.

Bart Jan Spruyt, *Lof van het Conservatisme*, Balans, Amsterdam 2003, 238 pagina's, € 17,50.

Drs. J.B. Spits is als germanist verbonden aan de Universiteit Leiden.

NOTEN

- 1 J.L. Heldring, 'Lof van het conservatisme', *Liberaal Reveil*, 2, 1974. Heldrings artikel werd herdrukt in *Het verschil met anderen*, Amsterdam, 1975, pp. 125-133.
- 2 Zo in de laatste van Martin van Amerongens 'Achtien stellingen over het conservatisme', *De Groene Amsterdammer*, 24 februari 2001.
- 3 Deze benadering is te vinden bij H.W. von der Dunk, *Conservatisme*, Bussum, 1976 en *Sprekend over identiteit en geschiedenis*, Amsterdam, 1992, pp. 84-208.

- 4 Vgl. ook James Kennedy, 'Oude en nieuwe vormen van tolerantie in Nederland en Amerika', in: M. ten Hooven (red.), *De lege tolerantie: Over vrijheid en vrijblijvendheid in Nederland*, Amsterdam, 2000, pp. 244-255.
- 5 Zie o.a. P. Cliteur, *Conservatisme en cultuurrecht: over de fundering van recht in rechtsbeginselen*. Amsterdam, 1989; *Rechtsfilosofie: een thematische benadering*, Nijmegen, 2002 en *Moderne papoea's: dilemma's van een multi-culturele samenleving*, Amsterdam/Antwerpen 2002.
- 6 Spruyt doelt hiermee op het 'misverstand', dat het Nederlandse conservatisme uit eenzelfde aandrift, 'een bedenkelijke emotie van rancune en ressentiment', zou zijn voortgekomen als het Fortuynisme (p. 10).
- 7 Voor Frits Bolkestein en diens verhouding tot het conservatisme, zie o.a. F. Bolkestein: 'Liberalisme, conservatisme en communitarisme', in: *Het heft in handen*, Amsterdam, 1995, pp. 127-132 en 'Wat verenigt conservatieven en socialisten en scheidt hen van liberalen?' en 'Het liberalisme en de deugden', in: *Boren in hard hout*, Amsterdam, 1998, pp. 36-45 en 62-69. Verder: A. Maas, G. Marlet en R. Zwart, *Het brein van Bolkestein*, Nijmegen, 1997, in het bijzonder pp. 37-43.
- 8 A. Heumakers, 'Nooit van binnen bang. Bart Jan Spruyt ontwaart een conservatief ochtendgloren', *NRC-Handelsblad*, 16 mei 2003.
- 9 E. Balemans, 'De rol van de overheid: een liberaal dilemma', *Liberaal Reveil*, 6, 2002, pp. 159-160.

TELDERSLÉZING OP 25 SEPTEMBER 2003:

In defence of open borders for immigrants,

DOOR JOHAN NORBERG

Vanaf het jaar 2000 organiseert de Teldersstichting jaarlijks de Telderslezing. Deze lezing is bedoeld om het maatschappelijk debat in Nederland te prikkelen met verdiepende liberale denkbeelden en inzichten van een gezaghebbend wetenschapper of politicus. Het aandachtsveld van de lezingen bestrijkt het geheel spectrum van maatschappelijk relevante onderwerpen op het raakvlak van wetenschap en politiek.

In de lezing van 25 september a.s. zal de aan het Zweedse klassiek-liberale Timbro-instituut verbonden liberale historicus en auteur van de bestseller *Leve de globalisering*, Johan Norberg, uiteenzetten hoe het proces van globalisering grote sociale en economische voordelen met zich meebrengt. Norberg weerlegt de standpunten van de antiglobaliseringsbeweging die beweert dat vrije handel de ongelijkheid in de wereld vergroot en het milieu schaadt. Juist het tegenovergestelde geldt, aldus Norberg: van de vrije markt profiteren arm en rijk. De voordelige effecten van globalisering worden gegeneerd door specialisatie, economische groei en het uitwisselen van ideeën en technologieën.

Diezelfde effecten zal ook vrije immigratie met zich meebrengen: immigratie stimuleert het productieniveau en het vrije verkeer van ideeën. Aan welke voorwaarden dient echter te worden voldaan om de vruchten van vrije immigratie te kunnen plukken? Velen denken dat globalisering de culturele rijkdom van de wereld zal verschrompelen, in het immigratiedebat speelt echter een tegenovergestelde angst: vrije immigratie zal bij ons het aantal burgers dat 'de Westerse waarden' niet deelt doen toenemen. Johan Norberg betoogt dat immigratie niet het probleem is. Wij verwaarlozen zelf onze waarden in plaats van ze te benadrukken als fundament van onze samenleving.

De Teldersstichting nodigt u graag uit tot het bijwonen van deze lezing, die zal worden uitgesproken in het Engels. De lezing vindt plaats op 25 september in de Hooglandse Kerk te Leiden en begint om 20.00 uur precies. Na afloop van de lezing is er gelegenheid tot het stellen van vragen of tot het aangaan van een discussie.

U kunt zich onder vermelding van naam, adres, telefoonnummer en/of e-mailadres voor deze parallelsessie telefonisch, per fax of per e-mail aanmelden bij de Teldersstichting:

Prof.mr. B.M.Teldersstichting
Koninginnegracht 55a
2514 AE Den Haag
tel.: 070 363 1948
fax : 070 363 1951
e-mail: info@teldersstichting.nl

WIJ HOPEN U 25 SEPTEMBER TE MOGEN BEGROETEN!

